

IZVEŠTAJ O PRAVIMA DETETA NA OSNOVU OPŠTINSKOG OKVIRA ZA PRAĆENJE 2024.

Autori:
Ljubiša Baščarević - Spoljni konsultant
Domovik

Objavio:
Domovik
Sutjeska bb, Severna Mitrovica
Imejl: office@domovik.org
www.domovik.org

OBJAVLJENO: 2024.

Izradu i objavljivanje ove publikacije finansirala je Vlada Švedske u partnerstvu sa organizacijom Save the Children. Sadržaj je isključivo odgovornost autora. Vlada Švedske ili Save the Children ne dele nužno iznete stavove i mišljenja.

**IZVEŠTAJ
O PRAVIMA
DETETA NA OSNOVU
OPŠTINSKOG OKVIRA
ZA PRAĆENJE 2024.**

1. SAŽETAK	7
2. OSNOVNE INFORMACIJE	9
3. METODOLOGIJA	10
4. NALAZI MONITORINGA	11
4.1 ZDRAVLJE I ISHRANA	11
4.1.1 <i>Ishrana</i>	11
4.1.2 <i>Imunizacija</i>	12
4.1.3 <i>Zdravlje majke, novorođenčeta i deteta</i>	13
4.1.4 <i>Fizičko, mentalno i reproduktivno zdravlje adolescenata</i>	14
4.2 PORODIČNO OKRUŽENJE I ZAŠTITA	15
4.2.1 <i>Nasilje nad decom</i>	15
4.2.2 <i>Deca bez roditeljskog staranja</i>	18
4.2.3 <i>Obuka i izgradnja kapaciteta</i>	20
4.3 OBRAZOVANJE	21
4.3.1 <i>Obrazovni sistem</i>	21
4.3.2 <i>Pristup obrazovanju i učešće u njemu</i>	24
4.3.3 <i>Veštine učenja i kvaliteta</i>	26
4.3.4 <i>Kultura i slobodno vreme</i>	27
4.4 PARTICIPACIJA I GRAĐANSKA PRAVA	29
4.4.1 <i>Participacija dece</i>	29
4.4.2 <i>Građanske i političke slobode</i>	31
4.5 SIROMAŠTVO	32
4.5.1 <i>Sistem socijalne zaštite</i>	32
4.5.2 <i>Dečije siromaštvo i materijalna deprivacija</i>	33
5. MEĐUSEKTORSKA PITANJA	34
5.1 OBRAZOVANJE U RANOM DETINJSTVU	34
5.2 POL	34
5.3 INVALIDITET	34
5.4 ADOLESCENTI	35
5.5 ŽIVOTNA SREDINA I KLIMATSKE PROMENE	35
5.6 RIZICI I HUMANITARNA AKCIJA	35
6. ZAKLJUČCI	37

1. Sažetak

Ovo je drugi uzastopni izveštaj izrađen na osnovu Okvira za praćenje prava deteta u opštinama koji je razvila NVO Domovik, sa određenim prilagođavanjima kako bi se integrisale lekcije naučene iz prethodnog ciklusa izveštavanja. Izveštaj se oslanja na podatke koje je Domovik prikupio u periodu od januara do decembra 2024, sa osvrtnom na više od 80 indikatora razvijenih za pet domena, uključujući zdravlje i ishranu, porodično okruženje i zaštitu, obrazovanje, participaciju i građanska prava i siromaštvo.

Izveštaj sadrži detaljne nalaze i konkretne preporuke prilagođene jedinstvenim potrebama svake lokalne zajednice. Pruža vredne uvide i konkretne preporuke kreatorima politika i sprovodiocima programa za poboljšanje života dece u nevećinskim zajednicama na Kosovu.

Ovogodišnja procena sveobuhvatno odražava stanje prava deteta u četiri opštine na severu Kosova i nekoliko opština i naselja sa srpskom većinom u regionu Gnjilana, obrađujući sva prava deteta garantovana Konvencijom o pravima deteta (CRC) grupisana u pet domena. U velikoj meri prati strukturu izveštavanja ka Komitetu UN za prava deteta preporučenu u njegovim vodećim dokumentima. Indikatori koji se koriste u alatu koji je razvio Domovik u korelaciji su sa onima koji su naznačeni za izveštavanje od strane Komiteta.

Zabeležen je određeni napredak u pružanju usluga deci u ovim zajednicama, sa generalno dobrim pristupom osnovnim zdravstvenim, prehrambenim, obrazovnim i uslugama socijalne zaštite, dok se njihov kvalitet razlikuje od naselja do naselja.

U domenu zdravlja i ishrane, ovogodišnja procena potvrđuje da je pristup imunizaciji omogućen svakom detetu u nevećinski naseljenim područjima, međutim, primećena su kašnjenja u primeni MMR vakcine zbog neosnovanih strahova od autizma. I dalje postoje specifični izazovi sa dojenjem, što zahteva dodatne napore u promociji od strane zdravstvenih radnika. Porodicama sa niskim primanjima je potrebna podrška kako bi obezbedile adekvatnu i nutritivno bogatu hranu za svoju decu. U tu svrhu, osnivanje savetovališta moglo bi da pruži ključne smernice i poboljša zdravstvene ishode majki i dece. Što se tiče medicinskog osoblja, postoji potreba za dodatnim pedijatrima i pedijatrijskim pulmolozima, psiholozima, defektolozima, dečijim psihijatrima i dečijim neurolozima.

U domenu Porodično okruženje i zaštita, nasilje nad ženama i decom ostaje ozbiljna zabrinutost, posebno ukazujući na nepostojanje usluga zaštite i reintegracije i efikasnih programa i akcija prevencije. Ove godine procena u opštini Zubin Potok pokazuje pogoršanje situacije za preživjele zbog zatvaranja skloništa u toj opštini. Sklonište je pružalo usluge ženama i deci u nevolji iz svih opština na severu Kosova. Jedini funkcionalni pružalac usluga je centar za socijalnu zaštitu, što potvrđuje da mnogi slučajevi ostaju neprijavljeni. Dva skloništa u regionu Gnjilana, koja se nalaze u Novom Brdu i gradu Gnjilane, rade u punom kapacitetu, pružajući usluge ženama i deci žrtvama nasilja u porodici iz više opština.

Trend povećanja usluga alternativne nege dece bez roditeljskog staranja u zajednici nastavlja se i u opštinama na severu i jugoistoku Kosova. Međutim, ovogodišnja procena pokazuje da su osnovne usluge, kao što su opcije hraniteljstva u određenim oblastima, još uvek nedostupne ili im je potrebno značajno poboljšanje.

U domenu obrazovanja, pristup programima i objektima za obrazovanje u ranom detinjstvu u ruralnim područjima ostaje problem u opštinama na severu Kosova. Kvalitet obrazovanja koje se pruža na osnovnom i srednjem nivou zahteva dalje unapređenje kroz unapređenje nastavnih metodologija i izgradnju kapaciteta nastavnika. Potrebno je poboljšati školsku infrastrukturu u regionu Gnjilana, posebno u pogledu grejanja i sportskih objekata. Škole u gradu Gnjilane, i u selima Šilovo, Gornji Livoč i Cernica rade u nebezbednim uslovima. Sve škole zahtevaju bolji pristup računarima i alatima za digitalno učenje i raznovrsnije mogućnosti za vannastavne aktivnosti, kulturni angažman i slobodno vreme. Osim u školskim parlamentima, nijedna druga mogućnost za učešće dece u procesima donošenja odluka ne funkcioniše efikasno.

U izveštaju se naglašava potreba za kontinuiranim naporima na poboljšanju kvaliteta i dostupnosti usluga za nevećinsku decu. Rešavanje identifikovanih izazova zahteva multisektorski pristup koji uključuje institucije, nevladine organizacije, zajednice i međunarodne organizacije.

2. Osnovne informacije

Zbog ograničenog pristupa podacima na opštinskom nivou i izuzetno složenog političkog okruženja i okolnosti institucionalnog (ne)funkcionisanja, istraživanje se fokusira na specifična naselja u nevećinskim sredinama naseljenim zajednicama. Uzimaju se kao reprezentativni uzorak iz kojeg se mogu utopiti opštiji zaključci za stanje prava deteta u celokupnoj zajednici kosovskih Srba i drugim nevećinskim zajednicama koje borave na Kosovu. Za razliku od prošle godine, kada je izveštaj obuhvatio opštine na severu Kosova, uključujući Severnu Mitrovicu, Zvečan, Zubin Potok i Leposavić, ovogodišnji izveštaj proširuje geografsku pokrivenost na manjinski naseljena područja u regionu Gnjilana, u opštinama Novo Brdo, Parteš, Klokot i Ranilug i naseljima Šilovo, Koretište, Kmetovac i Cernica u opštini Gnjilane. Prikupljeni su podaci o učešću i obrazovanju dece u regionu Leposavića i Gnjilana, pored podataka o zdravlju i ishrani u Severnoj Mitrovici i Zvečanu, porodičnom okruženju i socijalnoj zaštiti u Zubinom Potoku, Ranilugu, Klokotu i Novom Brdu.

3. Metodologija

Metodološki okvir koji se koristi u alatu koji je razvio Domovik integriše UNICEF-ov Okvir za praćenje prava deteta u Evropi i centralnoj Aziji (ECA CRM okvir), u potpunosti se pozivajući na standarde postavljene u Konvenciji UN o pravima deteta. Obuhvata pet domena prava deteta koji odgovaraju relevantnim klasterima prava deteta u CRC-u, uključujući zdravlje i ishranu, porodično okruženje i zaštitu, obrazovanje, siromaštvo, participaciju i građanska prava. Svaki domen je podeljen na poddomene, povezane sa odgovarajućim klasterima o pravima deteta postavljenim u UNCRC-u.

Pored toga, okvir uključuje pitanja dečijih prava i upravljanja, povezana sa Opštim merama sprovođenja UNCRC-a, kao i nekoliko međusektorskih pitanja relevantnih za različite domene, uključujući obrazovanje u ranom detinjstvu, pol, invaliditet, adolescente, životnu sredinu i klimatske promene, kao i rizike i humanitarno delovanje.

Upitnici koje je Domovik razvio za Izveštaj o prikupljanju podataka korišćeni su kao važan resurs i referenca, pored pitanja o indikatorima razvijenim za alat Okvir za praćenje prava deteta u opštinama. Ova pitanja su dalje korišćena kao tematska osnova za veoma sveobuhvatna istraživanja, što je dovelo do dubinske procene stanja specifičnih aspekata obrazovanja, socijalne zaštite, zdravlja dece i učešća.

Za efikasno prikupljanje podataka, tim od četiri anketara bio je angažovan u terenskim posetama različitim oblastima naseljenim nevećinskim zajednicama na Kosovu. Domovik je takođe organizovao fokus grupe sa zainteresovanim stranama u relevantnim sektorima pokrivenim u različitim opštinama, uključujući relevantna odeljenja lokalne uprave odgovorna za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, socijalnu zaštitu, centar za porodičnu medicinu u Zvečanu i bolnicu u Severnoj Mitrovici, centre za socijalnu zaštitu, nevladine organizacije za prava deteta, udruženja dece i roditelja. Svi nalazi monitoringa su agregirani i analizirani, dok su dobijeni statistički podaci i informacije dalje unakrsno provereni i validirani sa više izvora.

4. Nalazi monitoringa

4.1 Zdravlje i ishrana

Podaci za ovaj domen dobijeni su od zdravstvenih ustanova koje posluju u Severnoj Mitrovici i Zvečanu. Dom porodične medicine u Zvečanu pruža primarnu zdravstvenu zaštitu, dok dom zdravlja u Severnoj Mitrovici pruža usluge sekundarne zdravstvene zaštite za sve opštine na severu Kosova. Pre nekoliko godina, dom zdravlja u Severnoj Mitrovici postao je klinički centar, a u toku su pripreme za njegovo adekvatno opremanje za pružanje tercijarne zdravstvene zaštite.

4.1.1 Ishrana

Oko 1500 dece uzrasta od 0 do 5 godina dobija usluge zdravstvene zaštite u domu zdravlja u Severnoj Mitrovici, od toga 12% su odojčad, od 388 dece uzrasta od 0 do 5 godina koja koriste zdravstvenu zaštitu u Centru za porodičnu medicinu u Zvečanu, 23% su odojčad. U oba objekta pedijatrijske jedinice primenjuju protokole za objedinjeno merenje težine i visine deteta. Težina novorođenčadi se redovno prati u prvoj godini života, a nakon toga svakih šest meseci do navršenih 5 godina. Na osnovu podataka iz domova zdravlja, neuhranjenost je primećena kod manje od 1% dece u Severnoj Mitrovici i Zvečanu.

Obe zdravstvene ustanove redovno sprovode i izveštavaju o merenju visine dece korišćenjem standardizovanih percentilnih tabela za praćenje odstupanja u rastu. Na osnovu merenja visine deteta, prijavljeno je do 5% dece u Severnoj Mitrovici, a 7% u Zvečanu.

Zdravstvena ustanova je obavestila da 70% dece starosti 0-5 godina ima pristup raznovrsnoj ishrani, ističući da sva deca dobijaju dodatke mikronutrijenata uključujući vitamine i minerale (vit D3) u prve tri godine života. Rešavanje osnovnih uzroka zaostajanja u rastu, kao što su nutritivni nedostaci ili socioekonomski uslovi, ostaje prioritet za poboljšanje zdravstvenih ishoda dece. Uprkos niskim stopama neuhranjenosti, postoji potreba za kontinuiranim praćenjem i ciljanim intervencijama za rešavanje potencijalnih nejednakosti u ishrani u zajednici.

Oko 60% novorođenčadi u Severnoj Mitrovici i Zvečanu isključivo je dojeno u prvih šest meseci života. Prakse dojenja otkrivaju da značajan broj majki kombinuje dojenje sa hranjenjem formulom, dok manje od 5% novorođenčadi nastavlja sa dojenjem nakon godinu dana. Sva deca uzrasta 0-5 godina imaju pristup zdravstvenim i prehrambenim uslugama. Savetodavni programi za ishranu dece u ranoj fazi razvoja dostupni su i u domovima zdravlja. Potrebne su dodatne kampanje za podizanje svesti kako bi se poboljšale stope dojenja i povezani zdravstveni ishodi za odojčad.

Sva deca u Zvečanu imaju redovan pristup zdravstvenim i prehrambenim uslugama, bez obzira da li imaju registrovanu medicinsku dokumentaciju. U Severnoj Mitrovici, 15% domaćinstava se suočava sa izazovima sa pristupom snabdevanju hranom zbog niskih prihoda. Finansijska ograničenja i ograničeni resursi za savetovanje o ishrani predstavljaju barijere i ometaju potpuni pristup kvalitetnoj ishrani. Postoji prepoznata potreba za specijalizovanim „Savetovalištem za ishranu dece i odraslih“, ali finansiranje i prostorna ograničenja sprečavaju njegovo osnivanje. Domaćinstva sa nižim prihodima često se suočavaju sa nesigurnošću u ishrani, što rezultira ishranom u kojoj dominiraju ugljeni

hidrati, što može rezultirati lošim zdravstvenim ishodima, uključujući anemiju, zastoj u rastu i gojaznost.

4.1.2 Imunizacija

Skoro 100% dece starosti 0-5 godina u opštini Severna Mitrovica redovno se imunizuje na osnovu kalendara vakcinacije, dok pokrivenost imunizacijom u Zvečanu iznosi oko 90%, pri čemu većina dece starosti 0-5 godina prima vakcine prema rasporedu imunizacije. Kašnjenja se primećuju za MMR vakcinu, pre svega zbog neosnovanih strahova roditelja od autizma. Uprkos ovim odlaganjima, potpuno odbijanje vakcine ostaje ograničeno.

Dom zdravlja u Severnoj Mitrovici vodi elektronski registar statusa vakcinacije dece, koji se ažurira na mesečnom nivou. Dom zdravlja Zvečan vodi ručnu evidenciju vakcinacije dece uzrasta 0-5 godina, koja se redovno ažurira i mesečno prijavljuje Agenciji za javno zdravlje. Dok se statistička obrada podataka sprovodi u Zvečanu, odsustvo elektronskog sistema vakcinacije povremeno dovodi do netačnosti podataka, kao što su odstupanja uočena 2021. godine kada su predviđene stope nataliteta uticale na prijavljene procenete imunizacije.

Domovi zdravlja u Severnoj Mitrovici i Zvečanu 2024. godine nisu registrovali nijedan slučaj deteta sa bolešću koja se može sprečiti vakcinacijom (npr. male boginje, zauške ili rubeola). Poslednja primetna epidemija dogodila se tokom epidemije malih boginja 2017/18, ističući važnost održavanja visoke pokrivenosti imunizacijom. Svi sumnjivi slučajevi bolesti koje se mogu sprečiti vakcinacijom odmah se prijavljuju Institutu za javno zdravlje u Severnoj Mitrovici. U nekim periodima, nedostatak vakcina može predstavljati prepreku za potpunu pokrivenost imunizacijom.

Što se tiče afirmativnih akcija za promociju imunizacije, u 2024. godini u Severnoj Mitrovici i Zvečanu nije preduzeta posebna kampanja, za razliku od 2023. godine kada su takve aktivnosti podržane od strane međunarodnih organizacija. Ipak, na nivou patronaže, medicinsko osoblje je sprovodilo podizanje svesti kod dece i roditelja. Uprkos ovim naporima, stavovi roditelja prema imunizaciji u Zvečanu ostaju mešoviti, sa oko 10% dece koja nisu u potpunosti vakcinisana. Kontinuirani naponi za podizanje svesti kroz obrazovanje u zajednici, informisanje medija i partnerstva sa nevladinim organizacijama su od ključnog značaja za rešavanje otpornosti na vakcine i promovisanje imunizacije.

Domovi zdravlja u Severnoj Mitrovici i Zvečanu imaju dovoljne kapacitete za sprovođenje redovnih ciklusa imunizacije sa decom, kako u prostorijama, tako i u domovima zdravlja i mobilnim timovima na terenu. Imaju i adekvatan prostor i uslove za skladištenje vakcina. Određeni poremećaji u lancu snabdevanja vakcinama zabeleženi su tokom godine zbog zabrane uvoza robe iz Srbije kada je dolazak vakcina odložen zbog dugotrajnih carinskih procedura.

Oba doma zdravlja su prijavila potrebu za dodatnim resursima, uključujući frižidere i prošireno pedijatrijsko osoblje, kako bi se osigurala blagovremena i efikasna isporuka vakcine.

Pandemija COVID 19 nije imala značajan uticaj na usluge imunizacije za decu uzrasta 0-5 godina u Severnoj Mitrovici, dok je imala značajan uticaj na usluge imunizacije u Zvečanu. U Zvečanu. Sumnje u efikasnost vakcina protiv COVID-19 doprinele su širem skepticizmu u vezi sa svim vakcinama, što je zahtevalo dodatne razgovore i obrazovne napore sa roditeljima. Uprkos ovim izazovima, ukupne stope vakcinacije za decu uzrasta 0-5 godina ostale su stabilne.

4.1.3 Zdravlje majke, novorođenčeta i deteta

U Severnoj Mitrovici i Zvečanu, pristup zdravstvenim uslugama za majke i decu obezbeđen je svim trudnicama i majkama dece starosti 0-5 godina, uključujući prenatalnu i postnatalnu negu i pedijatrijske usluge. Sve ustanove za porođaj koje se nalaze u bolnici u Severnoj Mitrovici u potpunosti su opremljene kvalifikovanim medicinskim osobljem. Porodilište je dobro dostupno većini žena kojima je potrebna pomoć u dve opštine, osim u nekim udaljenim planinskim selima opštine Zvečan. Međutim, postoji nizak nivo svesti o preventivnim zdravstvenim merama za žene. Besplatni preventivni pregledi, kao što su Papa testovi i kolposkopija, dostupni su u oba doma zdravlja, ali samo mali broj žena redovno koristi ove usluge, uključujući i tokom trudnoće.

U Severnoj Mitrovici, prevalencija hroničnih bolesti koje se mogu sprečiti (kao što su respiratorne bolesti ili bolesti povezane sa neuhranjenošću) među decom od 0-5 godina je niska i retko se dijagnostikuje, ali one izazivaju značajnu zabrinutost u Zvečanu. Oko 23% dece starosti 0-5 godina u Zvečanu boluje od hroničnih respiratornih bolesti, dok je 6% pogođeno mentalnim poremećajima i psihosomatskim zaostajanjima u razvoju. Slučajevi neuhranjenosti i anemije prijavljuju se po nižoj stopi, oko 1%.

Najčešće dijagnostikovana hronična bolest majki i novorođenčadi koju je moguće sprečiti je anemija.

70% trudnica u Severnoj Mitrovici i Zvečanu ima najmanje četiri kućne posete patronažnog tima, u skladu sa preporukom Svetske zdravstvene organizacije (SZO). Ove usluge su kvalitetne i ne odlažu se za žene kojima je potrebna pomoć u ruralnim i urbanim područjima opština. Postoje i programi koji promovišu prenatalnu negu sa svim zajednicama u opštini u Severnoj Mitrovici, za razliku od Zvečana gde takvi programi ne postoje.

Što se tiče postnatalne nege, skoro 100% majki i novorođenčadi u Severnoj Mitrovici i Zvečanu dobija postnatalnu negu u prvih 48 sati nakon porođaja. Ipak, majke i novorođenčad u ruralnim područjima ponekad se suočavaju sa poteškoćama u pristupu uslugama postnatalne nege.

Postoji jedan objekat koji je u potpunosti opremljen i adekvatno opremljen medicinskim osobljem za funkcionisanje porođaja u okviru doma zdravlja u Severnoj Mitrovici. Takođe pruža usluge ženama u drugim severnim opštinama, uključujući Zvečan, Zubin Potok i Leposavić. 95% porođaja se rađa u porodilištu, dok se 5% rađa u kućnim prostorijama. Sistem skrininga za novorođenčad na uobičajenim bolestima kao što su urođeni poremećaji je uspostavljen.

Iako ne postoje utvrđeni dokazi o rutinskoj vakcinaciji za trudnice, patronažne i pedijatrijske službe osiguravaju da novorođenčad i nakon otpusta i dalje prima zakazane imunizacije. Postoje programi koji podržavaju podizanje svesti o značaju imunizacije majki i novorođenčadi. Jačanje programa imunizacije majki moglo bi dodatno poboljšati zdravstvene ishode za majke i odojčad.

U Severnoj Mitrovici i Zvečanu, 95% trudnica, majki i dece starosti 0-5 godina dobija nutritivne procene. U nekim slučajevima, predviđene su intervencije specifične za ishranu majki i dece u zdravstvenim ustanovama.

Što se tiče edukacije i promocije zdravstvene zaštite, nekoliko puta godišnje zdravstvene ustanove sprovode kampanje podizanja svesti o zdravlju majke i deteta i promovišu programe zasnovane na zajednici o prenatalnoj i postnatalnoj nezi.

Opština Zvečan nema namenske savetovališta za edukaciju majki o prenatalnoj i postnatalnoj nezi. Ginekološko savetovanje je dostupno u Severnoj Mitrovici, ali lokalizovane inicijative za podršku majkama kroz trudnoću i rano majčinstvo ostaju ograničene.

4.1.4 Fizičko, mentalno i reproduktivno zdravlje adolescenata

Domovi zdravlja izveštavaju da je 100% adolescenata u Severnoj Mitrovici i 98% u Zvečanu pokriveno redovnim sistematskim zdravstvenim pregledima. Sprovode se redovno u školama i zajednici u saradnji sa domom zdravlja. Najčešće identifikovan zdravstveni problem adolescenata na ovim pregledima je gojaznost, problemi sa držanjem, iskrivljena kičma i ravna stopala, što ukazuje na potrebu za ciljanim zdravstvenim intervencijama. U opštini Severna Mitrovica postoji jedan zdravstveni savetodavni objekat na 1000 adolescenata, a samo jedan u Zvečanu pruža usluge značajnom broju adolescenata iz ruralnih i urbanih područja. U skladu sa Zakonom o zaštiti zdravlja, pružene usluge obuhvataju savetovanje o fizičkom, mentalnom i reproduktivnom zdravlju.

U Severnoj Mitrovici postoje 2-3 stručnjaka za mentalno zdravlje zaposlena u zdravstvenim ustanovama na 1000 adolescenata koji primaju usluge. Broj dostupnih stručnjaka za mentalno zdravlje je dovoljan da zadovolji postojeću potražnju za uslugama. Dom zdravlja Zvečan nema posvećenog stručnjaka za mentalno zdravlje, kao što je psiholog ili savetnik, koji bi zadovoljio potrebe adolescenata. Nedostatak stručnjaka za mentalno zdravlje sa punim radnim vremenom primorava adolescente da traže podršku van opštine.

Savetodavne usluge za mentalno zdravlje dostupne su u školama, gde učenike podržavaju psiholozi i pedagozi, obezbeđujući široku dostupnost ovim uslugama, uključujući i marginalizovane grupe. Međutim, stigma i kulturne barijere često sprečavaju adolescente da potraže pomoć, a roditelji takođe oklevaju da se angažuju sa specijalistima za mentalno zdravlje.

Osnovne usluge mentalnog, fizičkog i reproduktivnog zdravlja dostupne su adolescentima u Severnoj Mitrovici i Zvečanu preko škola i domova zdravlja. Škole organizuju predavanja o ključnim zdravstvenim temama, iako mali broj pedijatar ograničava učestalost ovih sesija. Iako adolescenti imaju pristup uslugama reproduktivnog zdravlja, kao što su savetovanje o seksualnom zdravlju i kontracepcija, malo njih ih koristi zbog kulturnih barijera i stigme.

Što se tiče edukacije o uslugama reproduktivnog zdravlja, skoro 100% adolescenata u opštini Severna Mitrovica dobilo je formalno obrazovanje o reproduktivnom zdravlju u školama ili zajedničkim programima. Obrazovanje o reproduktivnom zdravlju ostaje nedovoljno u Zvečanu, jer su formalni programi u školama ili zajedničke inicijative nedovoljno razvijeni.

Zdravstvene usluge adolescenata na različitim nivoima zdravstvene zaštite (npr. primarna, sekundarna i tercijarna) su u potpunosti koordinisane. Sistemi upućivanja za adolescente kojima su potrebne specijalizovane zdravstvene usluge (npr. mentalno zdravlje, reproduktivno zdravlje) su u potpunosti funkcionalni, uz dobru saradnju između relevantnih institucija. Nema dostupnih informacija o tome kako opštinske zdravstvene ustanove rade sa obrazovnim ustanovama na pružanju sveobuhvatne zdravstvene usluge za adolescente.

Postoje programi i usluge za promovisanje zdrave ishrane i fizičke aktivnosti među adolescentima u Severnoj Mitrovici, koje se sprovode u okviru sistematskih pregleda predviđenih zakonom. 95% adolescenata u potrebi ima redovne preglede zbog problema vezanih za ishranu (npr. gojaznost, neuhranjenost).

Ishrana adolescenata i fizičko zdravlje u Zvečanu zahtevaju veću pažnju. Ne postoje namenski programi za promovisanje zdrave ishrane ili fizičke aktivnosti, koji doprinose povećanju stope gojaznosti i fizičke neaktivnosti. Dok sistematski zdravstveni pregledi identifikuju probleme vezane za ishranu, kao što su gojaznost i neuhranjenost, adolescenti često ne uspevaju da nastave sa naknadnom negom.

4.2 Porodično okruženje i zaštita

4.2.1 Nasilje nad decom

Nasilje u porodici ostaje problem u svim opštinama, bez uočenih napora relevantnih zainteresovanih strana za sistematski pristup njegovom ublažavanju i iskorenjivanju. Jedino funkcionalno sklonište za žene i decu preživele nasilje u porodici koje se nalazi u Zubinom Potoku praktično je zaplenjeno funkcionisanjem. U regionu Gnjilana dostupna su dva skloništa, jedno u gradu Gnjilane, a drugo u Novom Brdu. Ova skloništa pružaju stambenu pomoć, posebno ruralnim područjima, i dostupna su preko Kosovske policije i centara za socijalni rad (CSR). Skloništa pružaju osnovne usluge, uključujući pravnu, medicinsku i psihološku podršku, kao i programe rehabilitacije i reintegracije. Preporučuje se ulaganje u ispunjavanje minimalnih SOP standarda s obzirom na to da je opštinska podrška ograničena, oslanjajući se u velikoj meri na volontere i nevladine organizacije za psihološku podršku. Izazovi i dalje postoje u pogledu finansiranja, osoblja i prostora. Psihološka podrška se nudi putem sos linija, terenskih poseta i onlajn konsultacija, ali su neophodna dodatna ulaganja kako bi se zadovoljili minimalni standardi i proširile usluge.

U opštini Zubin Potok lokalnom Centru za socijalni rad prijavljeno je 9 slučajeva nasilja u porodici u periodu od decembra 2023. godine do kraja 2024. godine. Iako su žrtve nasilja u svim prijavljenim slučajevima bile odrasle osobe (partneri/supružnici), u svima njima nasilje su posvedočila deca, a prema stepenu viktimizacije smatraju se žrtvama psihološkog nasilja i emocionalnog zlostavljanja. U poređenju sa geografskom raspodelom slučajeva, manji broj slučajeva prijavljen je u ruralnim područjima (tri), dok je 6 slučajeva povezano sa urbanim delom naselja.

U opštini Ranilug prijavljeno je ukupno 9 slučajeva nasilja nad decom i ženama. Od toga, 4 slučaja su uključivala žene, 1 slučaj je uključivao dete, a 4 slučaja su uključivala muškarce. Osim dva identifikovana počinioca recidiva, nisu primećeni drugi specifični obrasci po regionu, starosti ili grupi. Afirmativne akcije za povećanje izveštavanja uključuju kampanje za podizanje svesti putem medija i interneta kako bi se žrtve i stanovnici podstakli da prijave nasilje nad ženama i decom.

U 2024. godini u opštini Klokot prijavljena su dva slučaja nasilja u porodici nad ženama. Obrasci ukazuju da je 50% ovih slučajeva uključivalo recidiviste. Napori za praćenje i rešavanje takvih incidenata fokusiraju se na ranu intervenciju i mehanizme podrške za zaštitu žrtava.

Prema podacima Policijske stanice Novo Brdo, u 2024. godini prijavljeno je ukupno 7 slučajeva nasilja nad decom i ženama. Od njih, 6 je uključivalo odrasle (5 žena i 1 muškarac), a 1 slučaj je uključivao dete. Poređenja radi, u 2023. godini prijavljeno je 13 slučajeva. Relaps se javlja u 40% slučajeva, pri čemu su 2024. godine prijavljena 3 relapsa, od kojih je jedan rezultirao zadržavanjem. Ne postoje specifični obrasci vezani za doba godine, starosnu grupu ili region. Napori za podsticanje izveštavanja su u toku kroz Lokalni koordinacioni mehanizam za borbu

protiv nasilja u porodici, uspostavljen 2023. godine uz podršku Regionalne kancelarije OEBS-a u Gnjilanu i nevladine organizacije WIC.

Centar za socijalnu zaštitu u Zubinom Potoku nema zvanične podatke o broju neprijavljenih slučajeva i vrsti povreda koje su pretrpele žene i deca koja su preživela nasilje u porodici u ovakvim situacijama. Međutim, na osnovu interne evidencije njegove službe, fizičke povrede se evidentiraju u dva slučaja, dok se u drugim slučajevima radilo o psihičkoj patnji, emocionalnom zlostavljanju i zanemarivanju. Nažalost, u većini slučajeva fizičke povrede ostaju neprijavljene i stoga nevidljive za sistem blagovremeno, a kasnije teško dokazive u sudskom postupku.

Za poređenje, u 2019. godini bilo je 4 slučaja fizičkih povreda, po 3 slučaja u 2020. i 2021. godini i 4 slučaja u 2022. godini. Socijalni radnici u ovoj instituciji istakli su hitnu potrebu za uspostavljanjem baze podataka sa pristupom predviđenim za relevantne stručnjake iz različitih institucija u sistemu upućivanja, uključujući policiju, zdravstvenu zaštitu, tužilaštvo, CSR i sektorske nevladine organizacije. Na ovaj način, svi slučajevi će biti prijavljeni i registrovani na jednom mestu i pružiće jasniju sliku o rasprostranjenosti nasilja nad decom i ženama. Trenutna situacija pokazuje nedostatak adekvatne koordinacije između institucija i nevladinih organizacija koje se bave nasiljem u porodici, što rezultira odstupanjima u podacima koje su dostavile različite zainteresovane strane.

CSR pruža pravnu pomoć, psihosocijalno savetovanje i psihoterapijske usluge i finansijsku pomoć, dok opština u saradnji sa organizacijama civilnog društva pruža smeštaj, dodatnu finansijsku pomoć i pomoć za druge osnovne potrebe.

Ipak, žrtve su izložene stigmati u društvu, a CSR poziva na povećano angažovanje u podizanju svesti medija i javnosti o sprečavanju nasilja. Mora se uvesti u redovno obrazovanje od rane faze radi borbe protiv stereotipa, predrasuda i negativnih društvenih normi koje neguju rodnu diskriminaciju i promovišu nasilne metode disciplinovanja dece.

U Zubinom Potoku ne postoji specifična sos linija za prijavljivanje nasilja u porodici, ali CSR pruža ovu mogućnost preživelim i građanima putem svojih zvaničnih brojeva telefona i van redovnog radnog vremena. Oni su vidno istaknuti na vratima ustanove, a poznati su i timu koji se bavi suzbijanjem i sprečavanjem nasilja u porodici u policijskoj stanici, nadležnoj službi doma zdravlja, predškolskim i školskim ustanovama.

Hitne službe u Klokotu, Ranilugu i Novom Brdu uključuju Kosovsku policiju, skloništa, domove zdravlja i sos linije (080021000). Usluge su dostupne ruralnom stanovništvu putem mobilnih i fiksnih telefona. Obučeni profesionalci, uključujući policiju i socijalne radnike, obezbeđuju praćenje slučaja. Programi izgradnje kapaciteta i tekuće stručne obuke dodatno poboljšavaju pružanje usluga. Međutim, ograničenja finansiranja ograničavaju resurse za proširenje i poboljšanja.

Kampanje za podizanje svesti kao prevencija nasilja u porodici izostale su 2024. godine u opštini Zubin Potok. Aktivnosti podizanja svesti organizovane su samo sa učenicima kroz saradnju sa školama.

U Ranilugu nekoliko puta godišnje opština, nevladine organizacije i lokalne organizacije sprovode kampanje podizanja svesti javnosti o sprečavanju nasilja. Kampanje su usmerene na obrazovanje i razmenu informacija, uključujući škole i zajednicu, dok partnerstva sa specijalizovanim nevladinim organizacijama jačaju napore za informisanje.

U Klokotu su kampanje za podizanje svesti javnosti o sprečavanju nasilja postale ređe poslednjih godina. Uprkos tome, manjinske zajednice ostaju u potpunosti obuhvaćene ovim inicijativama. Mehanizmi povratnih informacija, kao što su evaluacije, ankete i testovi, procenjuju efikasnost kampanja.

U Novom Brdu, kampanje za podizanje svesti javnosti svake godine sprovodi Kosovska policija u okviru inicijative „Sektor“. Partnerstva, kao što su ona u okviru Lokalnog koordinacionog mehanizma, povećavaju napore za informisanje.

CSR u Zubinom Potoku izvestio je da su njegovi stručnjaci pohađali obuku u okviru akreditovanog programa za razvoj opštih kompetencija za rad u sistemu socijalne zaštite. Podrazumeva rad sa decom i mladima, rad sa starijim i odraslim osobama, decom i odraslima sa invaliditetom, porodicama i marginalizovanim grupama u sistemu socijalne zaštite. Postoji specijalizovana obuka u svakoj od navedenih oblasti za rad u slučajevima nasilja. Međutim, ne postoji dovoljna obuka za koordinaciju i saradnju multidisciplinarnih profesionalaca koja bi trebalo da doprinese međuinstitucionalnom mehanizmu lokalne koordinacije za rešavanje nasilja nad ženama i decom.

U Ranilugu, programe obuke za profesionalce koji se bave slučajevima nasilja obezbeđuju Ministarstvo pravde Kosova i nevladine organizacije. Policija, zdravstveni radnici i socijalni radnici učestvuju na 3–4 godišnja seminara koji se fokusiraju na nasilje u porodici, trgovinu ljudima i podršku osobama sa invaliditetom.

U Klokotu, programi obuke za profesionalce uključuju zakonske procedure, policijske protokole i kontinuiranu edukaciju za pružaoce zdravstvenih usluga i socijalne radnike. Saradnja sa nevladinim organizacijama i skloništima jača ove napore, povećavajući kapacitet osoblja koje se bavi slučajevima nasilja nad decom i ženama.

U Novom Brdu su dostupni programi obuke za rešavanje slučajeva nasilja za organe reda, zdravstvene radnike i socijalne radnike. Policija prolazi obuku o zakonskim i proceduralnim zahtevima, dok zdravstveni radnici učestvuju u programima kontinuirane edukacije za licencne kredite. Međutim, socijalni radnici se suočavaju sa značajnim jazom, jer programi stručnog usavršavanja nisu dostupni na srpskom jeziku. Iako postoje partnerstva sa nevladinim organizacijama i skloništima kako bi se podržala izgradnja kapaciteta, učestalost obuka je opala poslednjih godina.

U opštini Ranilug, svi preživeli nasilja dobijaju psihološko savetovanje. Žrtve smeštene u skloništima imaju pristup dodatnoj podršci, uključujući besplatnu pravnu pomoć, psihosocijalnu rehabilitaciju i programe ekonomskog osnaživanja. Kosovska vlada podržava preživele kroz subvencionisane programe zapošljavanja, koji zahtevaju registraciju u Zavodu za zapošljavanje. Međutim, stigma ostaje barijera, jer 80% žrtava oseća krivicu, a 50% se uzdržava od izveštavanja zbog društvenog pritiska. Monitoring se sprovodi kroz redovne posete, savetovanje i pomoć u rešavanju problema.

Preživeli iz Klokota smešteni u skloništima imaju koristi od psihosocijalne podrške, pravnog savetovanja i karijernog vođenja. Programi takođe promovišu zapošljavanje i samozapošljavanje kako bi se pomogla socijalna integracija. Međutim, društvena stigma ostaje prepreka za zapošljavanje preživjelih. Mehanizmi koordinacije za praćenje napretka žrtava zahtevaju dalji razvoj kako bi se poboljšala njihova efikasnost.

U Novom Brdu, sve žrtve smeštene u skloništu imaju pristup uslugama podrške, uključujući psihosocijalnu rehabilitaciju, besplatnu pravnu pomoć i karijerno savetovanje za ekonomsko osnaživanje. Ženske organizacije civilnog društva igraju aktivnu ulogu u pružanju podrške preživelim kroz programe zapošljavanja i socijalizacije. Lokalni mehanizam za koordinaciju je operativan, ali tek treba da dostigne svoj puni potencijal.

CSR u Zubinom Potoku nema podatke o procentu slučajeva koji se efikasno obrađuju u krivično-pravnom sistemu (od svih prijavljenih slučajeva) i procentu dece koja su doživela fizičko ili psihičko nasilje od negovatelja.

4.2.2 Deca bez roditeljskog staranja

U opštini Zubin Potok, srodničko staranje je primarna opcija smeštaja dece bez roditeljskog staranja. Značajnih 64% ove dece smešteno je kod bliskih srodnika, dok je preostalih 36% smešteno u hraniteljske porodice. Prepoznajući vitalni značaj porodičnog okruženja, službe za zaštitu dece daju prioritet plasmanima u srodstvu.

U opštini Ranilug nema dece smeštene u srodničko staranje. Usluge koje se pružaju porodicama koje su u srodstvu uključuju socijalnu pomoć, besplatne udžbenike za decu i profesionalno psihološko savetovanje.

Na teritoriji opštine Novo Brdo smešta se 100% dece bez roditeljskog staranja (4 deteta) u srodničko staranje. U opštini nema institucionalnog smeštaja. Porodice u srodstvu dobijaju finansijske nadoknade za brigu o deci, ali niske nadoknade i dalje predstavljaju značajan izazov za porodice koje pružaju negu.

U hraniteljskim porodicama u opštinama Ranilug, Klokot i Novo Brdo trenutno nema dece. Za potencijalne hraniteljske porodice dostupni su programi finansijske pomoći i obuke. Podrška uključuje profesionalni razvoj, procene uslova života i redovne inspekcije kako bi se osigurala usklađenost sa zahtevima za podsticanje.

Samo jedna porodica u Novom Brdu prijavila se za hraniteljski status, dobijajući podršku kroz oslobađanje od svih opštinskih taksi.

Na osnovu podataka koje je dostavio CSR u Zubinom Potoku, oko 10% dece bez roditeljskog staranja smešteno je u kućnu negu/domove (kao što su male grupe ili domovi za pomoć u životu, gde korisnici žive u manje institucionalizovanom okruženju). Ovo je opcija kada CSR ne može da pronađe adekvatno srodstvo ili hraniteljsku porodicu, uglavnom u situaciji kada je detetu potreban složen ili poseban aranžman za negu (invaliditet).

U opštini Ranilug nema objekata za stambeno zbrinjavanje. Postoje programi za prebacivanje dece iz institucionalnog staranja u porodicu ili hraniteljstvo kada uslovi to dozvoljavaju, na osnovu sudskih odluka i procena iz CSR.

Trenutno nema dece bez roditeljskog staranja iz opštine Zubin Potok koja su smeštena u institucionalno staranje, ali prema statistici poslednjih godina, 10% dece je smešteno u domove ili slične ustanove.

U domovima za nezbrinutu decu ne smeštaju se deca iz opštine Novo Brdo. Ako stambena zaštita postane neophodna, moraju se ispuniti standardi propisani na Kosovu, uz redovne

inspekcije koje sprovodi Uprava za inspekcije. Programi za prelazak dece iz institucionalnog staranja u porodicu ili hraniteljstvo ne postoje lokalno, već se sprovode u većim urbanim sredinama sa primerima dobre prakse. Primarni razlozi za smeštaj u stambenom prostoru uključuju odsustvo srodničkih porodica i ograničenu dostupnost hraniteljskih porodica.

Da bi se obezbedilo dobrobit dece smeštene u institucije, uspostavljen je robustan sistem praćenja. Ovaj sistem podrazumeva redovno izveštavanje i praćenje napretka, čime su institucije zakonski obavezne da podnose redovne izveštaje o napretku svakog deteta o kome brinu. Ovi izveštaji prate sprovođenje individualizovanih planova usluga, koji navode specifične ciljeve i intervencije za svako dete, i procenjuju da li mere, aktivnosti i pružene usluge efikasno dovode do željenih ishoda za dete.

Institucionalne ustanove za negu u Ranilugu se prate redovnim inspekcijama i izveštavanjem kako bi se osigurala usklađenost sa standardima socijalne zaštite. Naponi za smanjenje oslanjanja na institucionalnu negu uključuju promovisanje alternativa zasnovanih na porodici i pružanje finansijske podrške, obrazovanja i savetodavnih usluga deci u stambenom zbrinjavanju.

Stručnjaci CSR-a prisustvovali su akreditovanim obukama Centra za smeštaj i usvajanje porodice na temu specijalizovanog hraniteljstva, hitnog hraniteljstva i hraniteljstva za decu sa Daunovim sindromom. Ideja je bila da se ove usluge razviju u opštinama na severu Kosova i da se obezbedi porodična briga za decu sa smetnjama u razvoju i poremećajima u ponašanju. Na ovaj način se izbegava smeštanje ove dece u institucionalno zbrinjavanje. Trenutno su dostupne obuke za sve porodice zainteresovane za pružanje hraniteljstva deci sa smetnjama u razvoju i deci sa poremećajima u ponašanju.

Što se tiče resursa i sistema podrške za decu smeštenu u institucionalnu negu, CSR je izvestio da im je obezbeđena svakodnevna nega, pristup programima rehabilitacije i stimulacije, zdravstvena zaštita, vaspitanje, pomoć u obrazovanju i učenju različitih socijalnih veština. Deca smeštena u institucionalnu negu rade sa posebno obučanim vaspitačima, psiholozima, specijalnim pedagozima, logopedima, nastavnicima specijalnog obrazovanja, pedijatrima, fizioterapeutima i medicinskim sestrama.

Usluge podrške samostalnom životu nisu dostupne u opštini Zubin Potok, kao ni u drugim opštinama naseljenim nevećinskim zajednicama. Međutim, na osnovu važećeg zakonodavstva, deca koja prelaze iz institucionalnog staranja dobijaju profesionalno savetovanje, obrazovanje i finansijsku pomoć. Programi uključuju karijerno savetovanje, stručno osposobljavanje i socijalnu pomoć kako bi se deci pomoglo da postignu nezavisnost. Podrška takođe uključuje saradnju sa školama i socijalnim radnicima kako bi se obezbedile smernice za nadzor i rešavanje problema.

Što se tiče kvaliteta i dostupnosti alternativnog staranja o deci bez roditeljskog staranja, CSR u Zubinom Potoku je obavestio da ne postoji dovoljan broj obučanih srodničkih i hraniteljskih porodica, što podrazumeva smeštanje dece u nevolji na druge geografske lokacije, van njihovog matičnog mesta, gde takve usluge postoje. Pored toga, još uvek nisu razvijene hitne i specijalizovane usluge hraniteljstva.

U Ranilugu, alternative zasnovane na porodici podržavaju se kroz profesionalno savetovanje, finansijsku pomoć i obuku za staratelje. Opštinski programi i programi nevladinih organizacija nude resurse za poboljšanje sistema hraniteljstva, ali i dalje postoje nedostaci u finansiranju

i informisanju. Preporučuje se jačanje partnerstava i proširenje programa obuke kako bi se poboljšao kvalitet i dostupnost.

Alternative zasnovane na porodici za decu bez roditeljskog staranja ograničene su i u Novom Brdu, pri čemu je trenutno dostupna samo jedna hraniteljska porodica. Glavni faktori koji utiču na dostupnost srodničke zaštite uključuju siromaštvo i kulturne tradicije. Promotivne kampanje, kao što su brošure i materijali za podizanje svesti, imaju za cilj podsticanje brige o porodici. Međutim, niski finansijski podsticaji sprečavaju porodice da postanu hranitelji.

Pozivajući se na kulturne i društveno-ekonomske faktore koji utiču na dostupnost usluga srodstva, CSR je naglasio siromaštvo i stereotipe povezane sa pogrešnim uverenjima. Usluge srodstva se uglavnom promovišu u medijima i na okruglim stolovima, međutim, tokom prošle godine takve aktivnosti nisu sprovedene.

4.2.3 Obuka i izgradnja kapaciteta

Program pripreme i obuke hraniteljskih porodica „Bezbednim koracima ka hraniteljstvu“ sastoji se od 11 radionica. Obuhvataju važne teme usmerene na potrebe i razvoj deteta, emocionalne gubitke deteta, zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja i kontinuitet deteta i njegovog identiteta. Kada su deca već smeštena u srodničke i hraniteljske porodice, CSR organizuje grupne i individualne posete i pruža podršku na osnovu trenutnih potreba porodice, pomažući u procesu prilagođavanja deteta i porodice. Stručni tim CSR-a razvio je obuku „Obezbeđivanje bezbednog okruženja za decu u hraniteljstvu kroz osnaživanje i jačanje kapaciteta hranitelja“, koja se isporučuje svim hraniteljskim porodicama na severnom delu Kosova.

U Ranilugu negovatelji prolaze obuku i učestvuju na seminarima koji se organizuju tri do četiri puta godišnje. Teme uključuju razvoj deteta, mentalno zdravlje i upravljanje krizama. Negovatelji se procenjuju na osnovu učinka obuke i usklađenosti sa standardima nege. Kontinuirana obuka i dostupnost resursa naglašavaju se kao uska grla za održavanje kvaliteta nege.

Odeljenje za socijalnu i porodičnu politiku u okviru Ministarstva pravde Kosova obezbeđuje obaveznu obuku i resurse za hranitelje i srodnike kako bi se osigurala dobrobit dece. Porodice su pod stalnim nadzorom socijalnih radnika iz CSR. Izazovi uključuju nisku finansijsku nadoknadu, iako opština podržava poreske olakšice, besplatne zdravstvene usluge i smanjena plaćanja električne energije.

Izazovi i rizici koji proizilaze iz konteksta srodničkog hraniteljstva odnose se na zajedničku porodičnu istoriju deteta i srodničkog hranitelja. To može uticati na snagu hranitelja da podrži dete u procesu prevazilaženja teških osećanja. CSR odgovara na ove izazove pružanjem intenzivne podrške svog stručnog tima rođacima. Nedostaje savetovanje gde bi hranitelji i staratelji mogli da dobiju savete o određenim temama vezanim za brigu o deci i mogućim izazovima u tom procesu.

CSR sprovodi evaluaciju kvaliteta nege u hraniteljskim i srodničkim porodicama na osnovu sopstvenih protokola praćenja i identifikuje oblasti za koje je potrebna dodatna podrška. Međutim, u opštini ne postoji savetovalište ili obrazovna ustanova u kojoj bi se zainteresovanim za hraniteljstvo mogla obezbediti obuka pre usvajanja deteta ili odmah nakon toga kako bi se upoznali sa ulogom staratelja/hranitelja. Ovu obuku sprovode stručnjaci CSR u većini slučajeva kada je dete već smešteno u porodicu.

Pitanje postojećih programa za podršku fizičkom, emocionalnom i obrazovnom razvoju dece u institucionalnom zbrinjavanju relevantnije je za ustanove socijalne zaštite. Na osnovu iskustva stručnjaka za CSR, postoji program zasnovan na ključnim konceptima kao što su procesi razvoja deteta, afektivni odnos, trauma i posttraumatski oporavak, gubici i tuga, timski rad itd. Svako dete je raspoređeno sa vodećim stručnjakom (vaspitačem ili medicinskom sestrom), koji radi zajedno sa stručnim timom za podršku koji čine socijalni radnik, psiholog, pedagog, lekar, logoped i fizioterapeut.

Podrška mentalnom zdravlju dece u institucionalnom zbrinjavanju obezbeđuje se za svako dete ponaosob. Individualni plan se zasniva na snagama deteta, a aktivnosti su koncipirane tako da na najefikasniji način zadovolje potrebe deteta i podstaknu razvoj u sadašnjem i budućem periodu. Stručni timovi CSR zajedno sa detetom i odgovarajućom institucijom učestvuju u planiranju. Ustanove za institucionalnu negu moraju imati psihologe i većina njih je razvila programe savetovanja za decu i porodice.

CSR nema informacije u vezi sa pristupom obrazovanju za decu bez roditeljskog staranja koja se nalaze u institucionalnom staranju, ali smatra da je to obezbeđeno jednako kao i druga deca. CSR takođe nema informacije o tome da li postoji mehanizam povratnih informacija za praćenje razvojnih ishoda dece smeštene u institucionalnu negu.

U Ranilugu, programi koji podržavaju razvoj deteta u domskom zbrinjavanju fokusiraju se na obrazovanje, savetovanje i emocionalno blagostanje. Usluge uključuju redovne sesije sa psiholozima, pedagogima i socijalnim radnicima kako bi se osigurao holistički razvoj i programe koji se bave fizičkim zdravljem, socijalnim veštinama i pripremljenošću za karijeru.

4.3 Obrazovanje

Ove godine, Domovik je prikupio podatke za obrazovanje od Leposavića i škola koje primenjuju nastavne planove i programe za srpski jezik u regionu Gnjilana i dobio uvid u pristup i kvalitet obrazovanja za decu nevećinskih zajednica koja žive u ovom delu Kosova. Uslovno uzete kao reprezentativni uzorak, analize stanja u ovoj oblasti doprinose ukupnoj slici o stanju obrazovnog sistema u opštinama naseljenim nevećinskim zajednicama.

4.3.1 Obrazovni sistem

Sve škole u opštini Leposavić ispunjavaju osnovne infrastrukturne i bezbednosne standarde, obezbeđujući bezbedno okruženje za učenike i osoblje. Škole su uspostavile bezbednosne procedure za vanredne situacije, uključujući požare i druge opasne situacije. Ove procedure se redovno praktikuju kroz vežbe kako bi se osigurala pripremljenost. Evakuacioni putevi su jasno označeni, obezbeđujući dobro definisane puteve za kretanje u slučaju vanrednih situacija. Pored toga, škole su implementirale sisteme za praćenje i osnovne komplete za prvu pomoć kako bi poboljšale mere bezbednosti i zaštite.

U opštini Gnjilane, škole koje nude obrazovanje na srpskom jeziku rade u urbanom delu grada, a okolna naselja Šilovo, Gornji Livoč i Cernica. Osnovna škola „Vuk Karadžić“ ima nekoliko terenskih jedinica u okolnim selima i u gradu Gnjilane. Školska zgrada koja se nalazi u Šilovu je najbolje opremljena u pogledu infrastrukture i bezbednosnih standarda, međutim, ni ova zgrada ne ispunjava sve neophodne uslove za zaštitu od požara. Takođe nema prilagođen toalet za decu sa invaliditetom. Što se tiče prostorija, nedostaje prostora za učionice, a deo koridora je adaptiran i koristi se u tu svrhu.

Najugroženija situacija je u školama koje se nalaze u gradu Gnjilane. Jedna od njih koristi prostorije u privatnoj kući, koje teško mogu da zadovolje čak i minimalne standarde. Još jedna školska zgrada u centru Gnjilana je veoma stara, i u veoma lošim uslovima (sagrađena 1893. godine). Isto važi i za školu koja se nalazi u selu Gornji Livoč. Nijedna školska zgrada nema adekvatne aranžmane za zaštitu od požara, a obezbeđivanje aparata za gašenje požara, izgradnja stepenica za izlaz protivpožarne zaštite kao i obuka zaposlenih, dece i roditelja je od visokog prioriteta.

Škole u opštini Leposavić opremljene su materijalima za učenje, uključujući udžbenike, nastavna sredstva i dopunske resurse. Ovi materijali se ažuriraju svake godine kako bi se uskladili sa promenama nastavnog plana i programa i brojevima upisa studenata, obezbeđujući relevantnost i inkluzivnost. Distribucija se olakšava preko školskih biblioteka i nastavnika, koji igraju ključnu ulogu u organizovanju i praćenju dostupnosti resursa. Jednak pristup je zagarantovan širom urbanih i ruralnih područja, eliminišući nejednakosti u mogućnostima učenja. Pored toga, obezbeđeni su specijalizovani materijali za učenje učenika sa invaliditetom, u okviru inkluzivnog obrazovanja.

Škole srpskog jezika u opštini Gnjilane nemaju dovoljno sredstava za obezbeđivanje nastavnih materijala. Oni se oslanjaju na podršku Ministarstva prosvete Srbije, a delimično na pomoć nevladinih organizacija koje deluju na Kosovu. Dostupni materijali su u principu ažurirani i relevantni za trenutni nastavni plan i program. Postoji problem sa snabdevanjem udžbenika na srpskom jeziku. Ozbiljno utiče na pravo na obrazovanje dece iz srpske i romske zajednice, kako u urbanim tako i u ruralnim oblastima opštine.

Nastavnici u opštini Leposavić ispunjavaju nacionalne standarde kvalifikacija, dok se njihove kvalifikacije proveravaju pre zapošljavanja. Profesionalni razvoj je prioritet, a nastavnici prolaze redovne programe obuke osmišljene da poboljšaju svoje nastavne tehnike i prilagode se savremenim metodologijama. Ovi programi uključuju radionice, seminare i specijalizovane kurseve za rešavanje specifičnih obrazovnih izazova. Ministarstvo prosvete propisuje strategije obuke, obezbeđujući doslednost i usklađenost sa nacionalnim politikama. Nastavnici u ruralnim i marginalizovanim oblastima su podjednako podržani, garantujući ravnopravan pristup kvalitetnom obrazovanju širom opštine.

Zapošljavanje i zadržavanje nastavnika nisu identifikovani kao izazovi, čak ni u marginalizovanim zajednicama, zbog atraktivnih uslova zapošljavanja i mogućnosti obuke. Nastavnici se podstiču da nastave dalje kvalifikacije, jačajući svoju stručnost i posvećenost razvoju učenika. Sposobnost opštine da održi stabilnu nastavnu radnu snagu odražava njenu posvećenost održavanju visokih obrazovnih standarda.

95% nastavnika u školama srpskog jezika u Gnjilanu poseduje relevantne nastavne kvalifikacije, dok škole održavaju godišnje planove izgradnje kapaciteta za njih. Oni pohađaju redovne obuke i seminare kako bi ispunili kriterijume za obnavljanje licenci, koje se uglavnom nude onlajn. Osnovna škola „Vuk Karadžić“ ima izuzetno nizak procenat nekvalifikovanih nastavnika, manje od 3%. Škole primenjuju različite strategije za rešavanje potreba za obukom nastavnika, uključujući programe mentorstva, modernizaciju nastavnog plana i programa, praćenje i integraciju njihovih povratnih informacija. Ne postoji neslaganje u procentu kvalifikovanih nastavnika na 1.000 učenika u urbanim i ruralnim sredinama.

Ključni faktori koji utiču na dostupnost kvalifikovanih nastavnika u regionu Gnjilana uključuju ekonomska, demografska i geografska pitanja, kao i obrazovnu i profesionalnu infrastrukturu.

Glavni izazovi u regrutovanju ili zadržavanju kvalifikovanih nastavnika, posebno u manjinskim ili marginalizovanim zajednicama, uključuju političku situaciju, geografsku izolaciju i migraciju mladih.

Sve škole u opštini Leposavić obezbeđuju pristup računarima, internetu i digitalnim alatima za učenje, što odražava integraciju tehnologije u obrazovni proces. Digitalna pismenost je ugrađena u nastavni plan i program, omogućavajući učenicima da razviju osnovne veštine za savremeni svet. Široko se koriste e-udžbenici i onlajn resursi, koji pružaju interaktivna iskustva u učenju. Škole kontinuirano unapređuju IT opremu kako bi održale korak sa tehnološkim napretkom, a postoje i inicijative za rešavanje nedostataka u digitalnom pristupu, posebno u ruralnim područjima.

Što se tiče pristupa tehnologiji i digitalnom učenju u školama srpskog jezika u regionu Gnjilana, gotovo sve škole su prijavile posedovanje računara. Međutim, oni nemaju specijalizovane IT laboratorije/ormare i prateću opremu kao što su Arduin i drugi mikrokontroleri predviđeni nastavnim planom i programom. Sve škole imaju pristup internetu. Digitalno učenje je predviđeno u okviru specifičnih predmeta o IT-u, tehničkim predmetima i tehnologiji, dok škole organizuju obuke o međupredmetnim kompetencijama i IT-u za učenike i nastavnike.

Škole u opštini Leposavić dužne su da izrade Individualizovane obrazovne planove (IOP) za učenike sa invaliditetom, obezbeđujući personalizovane pristupe učenju. Nastavnici dobijaju specijalizovanu obuku za kreiranje, sprovođenje i praćenje ovih planova, sa revizijama koje se sprovode svaka tri meseca kako bi se pratio napredak.

Sve škole u regionu Gnjilana imaju timove za podršku pomoćnom obrazovanju i za inkluzivno obrazovanje. Razvijaju se individualni planovi obrazovanja (IOP1 i IOP2) za decu kojoj je potrebna pomoć. Škole nemaju specijalizovane obrazovne materijale i resurse za decu sa smetnjama u razvoju. Nastavnici redovno pohađaju obuke o inkluzivnom obrazovanju, kako eksterno tako i interno organizovane u školama. Nedostatak eksternih, vanškolskih usluga podrške i resursa glavni su izazovi za bolju integraciju dece sa smetnjama u razvoju.

Sve škole u opštini Leposavić nude vannastavne aktivnosti nakon nastave, uključujući sportske klubove, umetničke programe i kulturne grupe. Ove aktivnosti promovišu fizički razvoj, socijalizaciju i timski rad, doprinoseći opštem blagostanju učenika. Ruralne škole dobijaju posebnu pažnju kroz ekološke inicijative, održavanje školskog dvorišta i sportske turnire kako bi se podstaklo šire učešće. Vannastavni programi takođe pružaju mogućnosti učenicima da razviju leaderske veštine i istraže lična interesovanja. Opština podržava ove aktivnosti dodeljivanjem resursa i organizovanjem događaja u zajednici, obezbeđujući učenicima pristup raznovrsnim i obogaćujućim iskustvima izvan učionice.

Škole u regionu Gnjilana nude vannastavne aktivnosti za razvoj veština, fizičko i mentalno zdravlje i dobrobit dece. U tom cilju škola u Šilovu održava likovnu sekciju, pozorište, folklornu grupu i sportsku sekciju. Samo škole u Partešu, Koretištu i Pasjanama imaju sportske hale za razliku od drugih škola u seoskim sredinama i školama koje se nalaze u gradu Gnjilane. Deca imaju pristup kulturnim programima u domovima kulture u Šilovu, Partešu i Pasjanama. Učešće dece u vannastavnim aktivnostima promoviše se na sportskim turnirima, kulturnim događajima i kreativnim radionicama.

4.3.2 Pristup obrazovanju i učešće u njemu

U opštini Leposavić većina dece uzrasta od 3 do 5 godina ima pristup uslugama vrtića. Postoje geografske razlike u pristupu, jer urbana i ruralna područja nisu jednako opslužena. Sprovedene su posebne mere za promovisanje upisa, uključujući kampanje podizanja svesti i saradnju sa lokalnim institucijama. Ovi naponi imaju za cilj podizanje svesti među roditeljima o prednostima obrazovanja u ranom detinjstvu i podsticanje učešća, čak i u marginalizovanim zajednicama. Ulaganja u proširenje objekata i održavanje visokih standarda dodatno poboljšavaju pristupačnost.

U opštini Leposavić, 100% dece je uključeno u pripremne programe predškolskog vaspitanja i obrazovanja. Dovoljni resursi i kvalifikovano osoblje obezbeđuju efikasnu implementaciju ovih programa. I urbana i ruralna područja imaju koristi od jednakog pristupa, podržanog uslugom prevoza koju organizuje opština. Ova usluga se bavi potencijalnim logističkim barijerama, obezbeđujući da sva deca, bez obzira na lokaciju, mogu da učestvuju. Nastavni plan i program se fokusira na osnove ranog učenja, socijalne veštine i kognitivni razvoj, pripremajući decu za osnovnu školu.

Sva deca starosti 3-5 godina (100%) u nevećinski naseljenim područjima regiona Gnjlane imaju pristup obrazovanju u ranom detinjstvu. U Šilovu, Gornjem Kušću, Koretištu i Partešu postoje vrtići. Ovi objekti imaju dovoljno prostora za smeštaj sve dece u nevolji, dok postoje neke varijacije u njihovom kvalitetu na osnovu geografskog položaja. Sva deca u područjima naseljenim nevećinskim zajednicama imaju pristup pripremnom predškolskom obrazovanju. Ove obrazovne ustanove imaju dovoljno kvalifikovanog nastavnog osoblja. Pristup predškolskom obrazovanju ne odlaže se u urbanim i ruralnim sredinama, a ne postoji ni prepreka da deca u bilo kom naselju pohađaju predškolsko obrazovanje.

Približno 30% dece osnovnih škola u opštini Leposavić putuje više od 2 kilometra da bi stiglo do svojih škola, a neki putuju 10 kilometara ili više, posebno u ruralnim područjima. Da bi se suočila sa transportnim izazovima, opština pruža organizovane transportne usluge, obezbeđujući bezbedan i pouzdan pristup obrazovanju. Ove usluge smanjuju prepreke za decu iz udaljenih područja, promovišući jednake mogućnosti za učenje. U toku su naponi za poboljšanje saobraćajne infrastrukture, sa fokusom na održavanje bezbednih i efikasnih ruta.

30% školske dece u nevećinski naseljenim područjima regiona Gnjlane treba da putuje iz svojih naselja u školu više od 2 kilometra. Ovo nije nužno velika prepreka s obzirom na to da je prevoz redovno obezbeđen i funkcioniše, osim tokom zime, kada može biti prekinut zbog vremenskih uslova. Opština pruža usluge prevoza dece u udaljenim ruralnim područjima. Škole ulažu napore da obezbede da sva deca imaju tehničke uslove da prate onlajn predavanja. 80% dece u ovoj oblasti mora da putuje da bi pohađalo srednje obrazovanje. To može značajno uticati na pohađanje škole i prisustvo u slučaju nedostupnosti javnog prevoza koji finansira opština. Pored prevoza, opština pruža i druge podsticaje kao što su stipendije za odlične studente.

Jedna od specifičnih prepreka sa kojom se suočavaju deca iz drugih zajednica u pristupu obrazovanju je obezbeđivanje udžbenika od strane škola. Ne postoje informacije o bilo kakvim politikama ili inicijativama za podršku deci iz drugih zajednica u pristupu obrazovanju. Zajednički kulturno-umetnički programi i zajedničke posete kulturnim lokalitetima mogu biti dragoceni resursi za inkluziju i prevazilaženje barijera između dece iz različitih zajednica.

U opštini Leposavić, investicije u školsku infrastrukturu, uključujući učionice, nastavne materijale i sanitarne uslove, pozitivno su uticale na pohađanje i stope učešća, posebno među manjinskim zajednicama. Iako većina škola ispunjava osnovne standarde, oko 10% zahteva poboljšanja infrastrukture kako bi se poboljšali uslovi pristupačnosti i učenja. Procesi godišnjeg planiranja identifikuju ove nedostatke, a predlozi finansiranja se dostavljaju opštini na uključivanje u budžet za narednu godinu. Cilj je stvaranje inkluzivnih i angažovanih okruženja za učenje, smanjenje razlika i obezbeđivanje da svi učenici imaju pristup kvalitetnom obrazovanju. Naponi se takođe fokusiraju na obezbeđivanje savremenih resursa i adaptivnih prostora za učenje kako bi se podržale različite potrebe učenika.

Kvalitet školske infrastrukture može imati značajan uticaj na pohađanje škole u regionu Gnjlana. Ovo se posebno odnosi na školu u gradu Gnjlane koja se nalazi u privatnoj kući. Deca ne pohađaju ovu školu ako je vreme hladno zbog loših uslova grejanja. 60% školskih zgrada zahteva dodatna ulaganja u infrastrukturu kako bi se poboljšao pristup obrazovanju. Pored pristupa, potrebno je i unapređenje kvaliteta obrazovanja. Da bi dobile pomoć za unapređenje infrastrukture i kvaliteta obrazovanja škole sarađuju sa projektima koje sprovode resorna ministarstva i nevladine organizacije.

Socio-ekonomski faktori, kao što su porodični prihodi i nivo obrazovanja roditelja, utiču na učešće u obrazovanju unutar opštine Leposavić. Iako je stopa pohađanja nastave i dalje visoka, deca iz porodica sa niskim primanjima često se suočavaju sa izazovima u vannastavnim aktivnostima. Stipendije i programi finansijske pomoći, iako sporadični, pomažu u rešavanju ovih razlika. Časovi građanskog obrazovanja i inicijative koje vode nastavnici promovišu jednakost i inkluzivnost, podstičući osećaj pripadnosti među učenicima. Organizacije civilnog društva igraju ključnu ulogu u podizanju svesti i rešavanju društveno-ekonomskih barijera kroz kampanje, obuku nastavnika i programe vršnjačke podrške.

Društveno-ekonomski faktori utiču na pristup obrazovanju u školama srpskog jezika u regionu Gnjlana. Deca iz porodica sa niskim primanjima imaju manje mogućnosti za kupovinu školskog materijala, uniformi, knjiga i drugih resursa, što se odražava i na njihovo učešće u vannastavnim aktivnostima. Podrška koja se pruža ovoj deci uključuje stipendije i pomoć humanitarnih organizacija. Organizacije civilnog društva takođe pružaju besplatne školske materijale, kao što su knjige, pribor i računari, i doprinose ublažavanju društveno-ekonomskih nejednakosti. Besplatni udžbenici su obezbeđeni za decu koja su korisnici socijalne pomoći, decu sa smetnjama u razvoju i porodice sa troje ili više dece. Finansijska podrška pokriva programe stipendija, besplatne obroke u školama i subvencionisane troškove prevoza.

4.3.3 Veštine učenja i kvaliteta

U opštini Leposavić, 98% dece u 2. i 3. razredu postiže minimalno znanje čitanja, dok 95% zadovoljava tražene standarde iz matematike. Ne postoji razlika između ruralnih i urbanih škola, jer sve institucije prate usklađene nastavne planove i programe i sisteme praćenja. Nastavnici dobijaju dodatnu obuku za podršku sprovođenju prilagođenih programa, osiguravajući da svi učenici mogu da ispune ove minimalne standarde. Redovne procene i mehanizmi povratnih informacija koriste se za praćenje napretka i identifikovanje oblasti za poboljšanje, pružajući ciljanu podršku gde je to potrebno.

Na kraju osnovnog obrazovanja 2024. godine, 99% učenika pokazalo je zadovoljavajuće znanje čitanja, a 98% je postiglo slične rezultate u matematici. Rodni i socio-ekonomski faktori ne utiču značajno na ishode, što ukazuje na ravnopravan pristup kvalitetnom obrazovanju u različitim grupama. Za učenike koji prate individualizovane obrazovne programe (IOP 1 i IOP 2), njihov napredak se pažljivo dokumentuje i deli sa srednjim školama kako bi se osigurao kontinuitet u podršci. Nastavni plan i program daje prioritet pismenosti i matematičkoj pismenosti, dopunjeni stalnom obukom nastavnika i razvojem resursa. Ove mere imaju za cilj da održe i poboljšaju ishode učenja za sve učenike, uključujući i one sa posebnim potrebama.

Na osnovu informacija iz škola u regionu Gnjilana, 80% dece u 2. i 3. razredu postiže minimalni nivo veština pismenosti, dok 60% dece postiže minimalni nivo veština računanja. Nema razlike u dostignućima dece koja žive u ruralnim i urbanim sredinama. Škole organizuju pomoćne časove i časove nadoknade za decu sa nižim postignućima i decu iz marginalizovanih zajednica. 90% dece po završetku osnovne škole stiče minimalno potrebne veštine pismenosti i 80% minimalni zahtev u veštinama matematičke pismenosti. Zbog jezičke barijere, deca iz romske zajednice pokazuju niže rezultate. Na kraju školske godine škole vrše analize rezultata dece i njihove korelacije sa ukupnim postignućima učenika.

Stopa završenog osnovnog obrazovanja je 98% upisane dece. Do napuštanja školovanja ili nedovršavanja školovanja dolazi kod dece iz romske zajednice, uglavnom zbog česte promene mesta stanovanja i ranih brakova. Da bi se sprečilo napuštanje školovanja, škole ulažu napore da podignu svest roditelja i dece iz marginalizovanih grupa o značaju obrazovanja.

Informacije o stopi završetka nisu bile dostupne za srednje škole. Kao podsticaji za završetak srednjeg obrazovanja, deca imaju mogućnosti da dobiju stipendije, besplatan prevoz i povećanu raznovrsnost ponuđenih obrazovnih profila.

90% dece je na putu razvoja u smislu zdravlja, učenja i psihološkog blagostanja. Ipak, postoji određena razlika u ukupnom razvojnom nivou dece iz romske zajednice. Sva deca do 5 godina imaju pristup vrtićima, dok saradnja između pružalaca obrazovnih, zdravstvenih i psihosocijalnih usluga obezbeđuje holistički pristup razvoju deteta.

Programi i resursi za rano učenje dostupni su u školama u opštini Leposavić, čime se obezbeđuje pristup deci mlađoj od 5 godina. Međutim, to zavisi i od eksternih programa, donatorske podrške i posebnih projekata izvan formalnog obrazovnog sistema. Koraci za poboljšanje pristupa kvalitetnom ranom učenju, posebno u ruralnim i marginalizovanim područjima, uključuju dugoročno planiranje i partnerstva sa nevladinim organizacijama. Mehanizmi praćenja prate sprovođenje i uticaj ovih programa kako bi se osiguralo da deca postignu razvojne prekretnice.

U regionu Gnjilane ne postoji nejednakost u pristupu resursima za obrazovanje u ranom detinjstvu između različitih regiona ili manjinskih grupa. Glavne akcije za poboljšanje pristupa i kvaliteta obrazovanja u ranom detinjstvu u ruralnim i marginalizovanim zajednicama uključuju ulaganje u objekte, subvencije i finansijsku pomoć i stvaranje partnerstva sa lokalnom zajednicom. Praćenje pružanja usluga ranog obrazovanja vrši se kroz samovrednovanje i aktivnosti eksterne evaluacije.

Svi nastavnici u opštini Leposavić su obučeni i spremni da pruže kvalitetno obrazovanje iz čitanja i matematike. Programi stručnog usavršavanja obezbeđuju ažuriranje nastavnika novim metodologijama i tehnikama nastave. Međutim, intenzivno radno

opterećenje ograničava vreme dostupno za dodatne korektivne lekcije. Uprkos ovim izazovima, nastavnici koriste kreativne pristupe za podršku učenicima, uključujući grupni rad, vršnjačko podučavanje i individualizovane planove časova. Uspostavljeni su sistemi kontinuirane procene i povratnih informacija kako bi se pratila efikasnost nastave i rešili nedostaci, održavajući standarde kvaliteta u pružanju obrazovanja u svim školama.

U regionu Gnjilana, svi vaspitači u nižim razredima osnovnih škola i u predškolskom vaspitanju i obrazovanju su dovoljno kvalifikovani. Obavezni su da prisustvuju jednom stručnom seminaru i jednom kongresu na godišnjem nivou. Izazovi sa kojima se nastavnici suočavaju uključuju nisko osnovno znanje učenika o pismenosti i matematici, pažnju i motivaciju i jezičku barijeru za romsku decu koja pohađaju nastavu na srpskom ili albanskom jeziku.

Škole u opštini Leposavić pružaju sveobuhvatne usluge podrške deci sa teškoćama u učenju, uključujući dopunsku nastavu i individualizovane obrazovne planove. Specijalizovano osoblje blisko sarađuje sa nastavnicima i roditeljima kako bi se odgovorilo na specifične potrebe ovih učenika. Nedostatak dosledne podrške roditelja je veliki izazov, koji može uticati na prisustvo i učešće u dopunskim programima. Da bi se to prevazišlo, škole organizuju roditeljske sastanke, radionice i kampanje podizanja svesti kako bi izgradile jača partnerstva.

U regionu Gnjilana, sve škole su dužne da pruže dodatnu podršku deci sa poteškoćama u učenju, uključujući individualni plan obrazovanja, dopunsku nastavu, pomoćno obrazovanje i ispite. Ne postoje specijalizovane škole ili nastavnici kvalifikovani za pružanje specijalnog obrazovanja deci sa poteškoćama u učenju. Da bi podržale decu sa smetnjama u učenju, škole sarađuju sa roditeljima i stručnjacima na izradi individualnih obrazovnih planova i dalje sarađuju sa posebnim obrazovnim ustanovama.

4.3.4 Kultura i slobodno vreme

U opštini Leposavić kulturni programi uključuju obeležavanje UN i međunarodnih dana koji se bave pitanjima kao što su nasilje, tolerancija, ekologija i inkluzija. Veliki događaji koji se organizuju svake godine obeležavaju Dan škole, Dan Svetog Save, Dan opštine Leposavić i druge (ukupno 8). U ruralnom naselju Sočanica, dodatne kulturne aktivnosti uključuju najmanje 5 filmskih projekcija i tri pozorišne predstave godišnje. Programe podržavaju nevladine organizacije, lokalne institucije i kulturne organizacije, obezbeđujući učešće svih zajednica. Kontinuirana saradnja sa umetničkim akademijama i univerzitetima takođe donosi stručne radionice i performanse koji inspirišu mlade talente.

Okolo 30% dece u opštini Leposavić učestvuje u kulturnim programima kao što su umetnost, ples i muzika. Škole i opština pokrivaju troškove ovih aktivnosti, uključujući prevoz i osveženje. Naponi za povećanje učešća uključuju promociju aktivnosti tokom redovnih i vannastavnih sati, prikazivanje prednosti kulturnog angažovanja i stvaranje inkluzivnih mogućnosti za svu decu. Kulturni programi su osmišljeni ne samo da zabave, već i da edukuju decu o nasleđu i vrednostima, opremajući ih kreativnim veštinama i samopouzdanjem.

U regionu Gnjilana postoji nekoliko kulturnih i slobodnih programa za nevećinsku decu, uključujući folklorne grupe i kulturno-umetničke ansamble, kao i sportska udruženja. Neki od njih su Folklorna škola Šilovo, Folklorni ansambl „Manasije Conić“ Gornje Kusce, Folklorni ansambl „Pasjanka“, Folklorni ansambl „Kosovkadevojka“ u Partešu, Folklorni ansambl „Stojan Stošić“ u Koretištu i Etno-grupa „Kos“ u Šilovu. Gotovo svi funkcionišu u kulturnim

centrima u ruralnim sredinama, za razliku od grada Gnjilana gde takvih programa nema. Dva puta godišnje deca imaju pristup pozorišnim predstavama, dok se jednom godišnje u školi održava izložba vizuelnih umetnosti. Većinu kulturnih programa finansira opština, dok neke programe podržavaju škole i nevladine organizacije.

Prema podacima škole, 20% dece učestvuje u kulturnim programima kao što su muzika, ples i vizuelne umetnosti. Ne postoje razlike u nivou učešća na osnovu geografskog područja prebivališta ili socio-ekonomskog statusa.

Škole u Leposaviću nude 8 stalnih vannastavnih sekcija, uključujući kulturne, kreativne, umetničke i sportske aktivnosti. Nastavnici identifikuju interesovanja učenika tokom redovne nastave i preporučuju vannastavne programe za poboljšanje razvoja veština i učešća.

Škole u Šilovu nude raznovrstan spektar vannastavnih aktivnosti, uključujući folklor, književnost, dramu, sport i vizuelne umetnosti. Ove mogućnosti su dostupne studentima i u ruralnim i u urbanim sredinama. Škole dobijaju podršku putem različitih kanala, uključujući finansiranje nevladinih organizacija i donatora, obuku nastavnika, partnerstva sa lokalnim zajednicama i organizacijama. 40% dece je uključeno u vannastavne aktivnosti, pri čemu većinsko interesovanje za njih pokazuju devojčice u odnosu na dečake.

Sportski programi u opštini Leposavić obuhvataju fudbal, odbojku, košarku, rukomet i šah, a učešće je otvoreno i za dečake i za devojčice. Aktivnosti se sprovode preko školskih takmičenja i lokalnih klubova, obezbeđujući pristupačnost.

Više od 80% dece u opštini Leposavić učestvuje u sportskim programima, odražavajući široko rasprostranjeno interesovanje i pristupačnost. Iako ne postoje posebni programi za decu sa invaliditetom, uključeni su prilagođeni programi za one koji prate IOP 1 i 2. Škole rade sa roditeljima i sportskim organizacijama na povećanju inkluzije i rešavanju prepreka, osiguravajući da sva deca imaju koristi od fizičkih aktivnosti koje podržavaju njihov rast i razvoj.

Deca u regionu Gnjilana imaju mogućnosti za sportske programe i aktivnosti sa lokalnim školama fudbala u Šilovu, Gnjilanu, Kmetovcu i Gornjem Livoču. Njihov kapacitet je dovoljan da primi sve zainteresovane prisutne. Međutim, aktivnosti obuke se održavaju samo u Šilovu gde je uspostavljena adekvatna infrastruktura.

Na osnovu dostupnih informacija, do 20% dece na tom području učestvuje u sportskim aktivnostima. Jedna od prepreka za povećano učešće su putni troškovi za decu koja žive van mesta gde postoji sportska infrastruktura. Ne postoje mogućnosti da se deca sa smetnjama u razvoju bave sportskim aktivnostima.

Deca u nepovoljnom položaju u opštini Leposavić dobijaju logističku podršku, uključujući prevoz i resurse, za učešće u kulturnim i slobodnim aktivnostima.

Prema školi u Šilovu, romska deca imaju pristup svim kulturnim aktivnostima koje se organizuju u školama koje pohađaju. Učestvuju u svim kulturnim događajima organizovanim radi obeležavanja važnih datuma. Škola u Šilovu organizovala je jednu pozorišnu predstavu na romskom jeziku.

Opština Leposavić poseduje raznovrsnu infrastrukturu za slobodno vreme, uključujući 6 školskih sportskih hala, 3 fudbalska terena i namenska igrališta. Urbana područja se suočavaju sa izazovima održavanja, ali škole i opštine planiraju godišnja poboljšanja. Nevladine organizacije povremeno ulažu u nadogradnju infrastrukture, osiguravajući da su objekti bezbedni i dostupni.

U opštini Gnjilane škole u Šilovu, Gornjem Kušću i Kmetovcu imaju sportska igrališta na otvorenom, ali nemaju zatvorenu sportsku halu. Škole u Gornjem Livoču i Gnjilanu nemaju igrališta na otvorenom, dok škole u Partešu i Pasjanama imaju zatvorene sportske hale.

4.4 Participacija i građanska prava

4.4.1 Participacija dece

U opštini Leposavić sve škole su osnovale aktivne školske parlamente kako bi podstakle učešće učenika u procesima donošenja odluka. Ove parlamente podržavaju nastavnici zaduženi za olakšavanje njihovog rada, obezbeđujući smernice i nadzor. Svaki školski parlament prati godišnji plan rada, koji se može prilagoditi tokom redovnih sastanaka. Sastanci se održavaju najmanje jednom mesečno, a češće ako se pojave hitna pitanja. Približno 95% školskih parlamenata se sastaje dosledno, što odražava njihovu posvećenost predstavljanju učenika i uključivanju u školske aktivnosti.

Ovi parlamenti stvaraju strukturiranu platformu za učenike da izraze svoje mišljenje, predlože inicijative i reše pitanja vezana za školu. Teme o kojima se razgovaralo uključuju projekte za poboljšanje škole, vannastavne aktivnosti i inicijative za promovisanje inkluzivnosti i tolerancije.

Školski parlamenti takođe sarađuju sa savetima roditelja i lokalnim organizacijama kako bi sproveli projekte koji su od koristi široj školskoj zajednici. Aktivnosti često uključuju organizovanje kulturnih događaja, kampanje podizanja svesti i dobrotvorne akcije, podsticanje osećaja društvene odgovornosti među učenicima.

Škole imaju za cilj da dodatno ojačaju parlamente povećanjem angažovanja učenika i obezbeđivanjem dodatnih resursa za njihove aktivnosti.

U toku su naponi da se prošire uloge školskih parlamenata, omogućavajući im da učestvuju u opštinskim savetima mladih i regionalnim ueničkim forumima. Ove inicijative nastoje da izgrade veze između škola i struktura lokalne uprave, dajući učenicima glas u širim pitanjima zajednice.

Sve škole u oblastima naseljenim nevećinskim zajednicama u regionu Gnjilana osnovale su ueničke parlamente. Informacije o aktivnostima ovih ustanova dostupne su za osnovnu školu u Šilovu, i gimnaziju u Gnjilanu. Glavni izazov sa kojim se suočavaju je nedostatak finansijskih sredstava za aktivnosti.

Nisu bile dostupne informacije o tome da li lokalne institucije održavaju mehanizme povratnih informacija za učešće dece u procesima donošenja odluka. Jedini poznati postojeći mehanizmi povratnih informacija za decu su u školama, dostupni su onlajn i lično.

Da bi se podigla svest dece o mogućnostima i mogućnostima korišćenja mehanizama povratnih informacija, škole promovišu njihovo uključivanje u školski parlament i postavljaju kutije za predloge i sugestije u školama.

Deca u opštini Leposavić su angažovana u procesima donošenja odluka na nivou škole preko učeničkih parlamenata i vršnjačkih timova. Ove platforme omogućavaju učenicima da izraze svoje mišljenje o pitanjima vezanim za obrazovanje. Redovno se organizuju sastanci na kojima se razgovara o važnim temama, a povratne informacije se dele sa školskim upravama. Međutim, direktna saradnja sa lokalnim vlastima je ograničena, a većina konsultacija se odvija indirektno preko škola. Ne postoje uspostavljeni forumi za dosledan dijalog između dece i donosilaca odluka. Napori za stvaranje takvih foruma mogli bi da ojačaju ulogu dece u oblikovanju politika koje utiču na njih.

Škola u Šilovu ima decu zastupljenu u Školskom odboru i Savetu roditelja. Informacije za druge institucije nisu bile dostupne. Lokalne vlasti ne održavaju forume, mehanizme i prakse za konsultacije sa decom i integraciju njihovih stavova u politike i projekte. Informacije koje su im potrebne za planiranje i programiranje uzimaju se direktno iz škola i zdravstvenih ustanova.

U Leposaviću su inicijative usmerene na uključivanje marginalizovanih grupa, kao što su deca sa posebnim potrebama, dostupne i podržane od strane opštine. Međuresorni odbor prati napredak ovih učenika i obezbeđuje neophodne resurse, uključujući asistenta u nastavi i pedagoške asistente, kako bi se osigurala njihova inkluzija. Škole blisko sarađuju sa porodicama kako bi identifikovale potrebe i sprovele individualizovane planove podrške. Obezbeđuje se finansijska i logistička pomoć kako bi se omogućilo učešće u kulturnim, obrazovnim i vannastavnim programima.

U opštini Gnjilane, deca iz romske zajednice imaju pristup mehanizmima učešća dece u školi u Šilovu. Podstiču se da učestvuju i dele svoje stavove o pitanjima zajednice u školskim parlamentima, na javnim događajima i kreativnim radionicama. Ne postoje informacije o tome kako opštine prate i prate učešće dece iz manjinskih i marginalizovanih grupa ili da li pružaju bilo kakvu finansijsku ili logističku podršku ovoj deci kako bi uticali na procese donošenja odluka koji ih se tiču.

U Leposaviću se javna svest o pravima dece na učešće prvenstveno promoviše kroz nevladine organizacije, koje razvijaju i sprovode programe zasnovane na raspoloživim finansijskim sredstvima. Ove inicijative uključuju radionice, kampanje i obuke osmišljene da informišu decu i njihove porodice o njihovim pravima i značaju učešća. Programi su inkluzivni, sadrže materijale na jezicima manjina i ističu različite kulturne perspektive. Međutim, ne postoje stalni programi podizanja svesti koje vodi opština, što ostavlja prazninu u doslednom zagovaranju prava na učešće dece. Proširenje ovih napora kroz partnerstva i održivo finansiranje moglo bi da poveća svest i angažman među decom i njihovim porodicama.

Što se tiče aktivnosti podizanja svesti o značaju učešća dece, škola u Šilovu je prijavila aktivnosti u dečjoj nedelji organizovanoj u okviru obeležavanja Konvencije o pravima deteta. U ovim aktivnostima učestvuju i deca iz manjinskih zajednica. Informacije nisu bile dostupne za druge škole u regionu.

4.4.2 Građanske i političke slobode

Oko 10% dece i adolescenata u opštini Leposavić aktivno volontira u organizacijama civilnog društva. Aktivnosti uključuju učešće u programima Crvenog krsta, događajima povodom Dana planete Zemlje, sportskim turnirima i ekološkim inicijativama. Nevladine organizacije igraju ključnu ulogu u pružanju ciljanih programa koji su u potpunosti prilagođeni potrebama dece. Škole i opštine sarađuju sa nevladinim organizacijama kako bi osigurale da deca imaju pristup resursima kao što su prevoz i objekti, omogućavajući njihovo uključivanje bez finansijskih barijera. Ovi naponi naglašavaju važnost vannastavnog angažovanja u promovisanju društvene odgovornosti i ličnog razvoja među mladima.

U regionu Gnjlana procena je da do 5% dece i adolescenata učestvuje u radu organizacija civilnog društva. Aktivnosti u koje su uključeni uključuju obuku o projektnom ciklusu, edukativnim radionicama i umetnosti. Informacije o programima koji promovišu volontiranje mladih nisu bile dostupne.

U Leposaviću, učešće dece u planiranju lokalne politike ostaje ograničeno, uglavnom zbog nedostatka opštinskih struktura dizajniranih da olakšaju konzistentne konsultacije sa decom. Iako škole pružaju neke mogućnosti učenicima da dele mišljenja, ovi mehanizmi retko utiču na šire odluke o lokalnoj upravi. Povremena istraživanja lokalnih vlasti traže doprinos od dece, ali odsustvo strukturiranih foruma ometa sistematsko učešće i izražavanje stavova. Razvijanje platformi za redovan dijalog između dece i kreatora politika moglo bi da ojača građanski angažman i osnaži mlade da značajno doprinesu procesima lokalnog razvoja.

Što se tiče inicijativa za planiranje lokalnih politika koje uključuju konsultacije sa decom, vredi napomenuti da je neke aktivnosti sprovedla Kancelarija za mlade Gnjlane, koja je uključila decu u neke aktivnosti kao što su radionice i priprema za upis na fakultet.

Metode koje se primenjuju za konsultacije sa decom uključuju uglavnom radionice, dok ne postoje specifični protokoli koje su razvile lokalne institucije za regulisanje konsultativnih procesa i dečjih glasova koji bi se čuli u njima. Ne postoje mehanizmi za povratne informacije i izveštavanje u tu svrhu ili posebni aranžmani za izražavanje stavova dece iz marginalizovanih grupa.

U Leposaviću se u velikoj meri promoviše svest o građanskim slobodama dece i pravima učešća kroz programe građanskog obrazovanja u školama i napore nastavnika razredne nastave. Međutim, formalne kampanje podizanja svesti su ograničene i zavise od inicijativa nevladinih organizacija. Programi obuke se fokusiraju na osnaživanje učenika sa znanjem o njihovim pravima i podsticanje aktivnog učešća u upravljanju školom i civilnom društvu.

U Leposaviću, škole i nevladne organizacije pružaju logističku podršku, kao što su prevoz i pristup objektima, kako bi se osiguralo da deca mogu da učestvuju u aktivnostima civilnog društva. Partnerstva sa regionalnim organizacijama omogućavaju sprovođenje inkluzivnih programa, a raspoloživi resursi se ravnomerno raspoređuju kako bi se promovisao pristup za svu decu. Izveštaji o školskim aktivnostima naglašavaju transparentnost i podstiču veći angažman učenika i porodica.

Marginalizovana deca, uključujući i ona iz manjinskih grupa, podstiču se da učestvuju u aktivnostima civilnog društva kroz kulturno osetljive i inkluzivne programe.

U Gnjanu se aktivnosti podizanja svesti o građanskim i političkim slobodama dece uglavnom sprovode samoinicijativno ili preko organizacija civilnog društva. Nema informacija o tome koliko se često ovi programi sprovode i da li su prilagođeni različitim starosnim grupama i zajednicama, i koji procenat škola i centara u zajednici organizuju ili učestvuju u programima podizanja svesti.

Deca iz marginalizovanih zajednica uglavnom su uključena u aktivnosti podizanja svesti o građanskim slobodama u školama. Nisu bile dostupne informacije o tome da li su materijali i sesije o učešću dece prilagođeni da budu kulturno osetljivi i inkluzivni, ili kako opština prati stope učešća dece iz manjinskih i marginalizovanih zajednica u takvim aktivnostima.

4.5 Siromaštvo

4.5.1 Sistem socijalne zaštite

U opštini Zubin Potok ima 186 socijalno-ekonomski ugroženih porodica sa decom koje su korisnici šeme socijalne pomoći. CSR nema podatke o tačnom broju dece koja žive u ovim porodicama. Ove porodice primaju finansijsku pomoć u vrednosti između 90 i 165 evra. Što se tiče programa podrške, deca iz ovih porodica imaju pravo na dodatnu podršku, uključujući besplatno obezbeđivanje udžbenika i studentskih obroka, jednokratnu finansijsku pomoć, besplatan boravak u predškolskoj ustanovi, rekreativne izlete, školske izlete i ekskurzije. Najčešće prepreke ovim porodicama za poboljšanje socio-ekonomskog statusa obično su iste one koje su ih dovele u ranjivu situaciju kao što su bolest članova porodice, invaliditet, zloupotreba supstanci/zavisnost, nizak nivo obrazovanja, socijalna deprivacija, nezaposlenost itd.

Oko 15% dece u opštini Ranilug pripada porodicama sa niskim primanjima, sa prosečnim mesečnim prihodima od oko 200 evra. Trenutno su dostupni programi socijalne pomoći, dok izazovi za poboljšanje njihovog socio-ekonomskog statusa uključuju nedostatak obrazovanja i loše zdravlje među porodicama. Monitoring se sprovodi mesečno kroz direktnu komunikaciju sa stanovnicima kako bi se procenile potrebe i intervencije podrške.

505 dece u opštini Novo Brdo živi u porodicama sa niskim primanjima ili bez prihoda. Ove porodice primaju naknade za socijalnu pomoć, uključujući dodatke za djecu do 5 godina i dječije dodatke za djecu do 18 godina. Glavni izazovi koji sprečavaju poboljšanje njihovog socioekonomskog statusa uključuju nizak nivo obrazovanja, invaliditet i pitanja kao što je zavisnost.

Porodice sa decom sa niskim primanjima imaju pristup programima podrške, uključujući socijalnu pomoć socijalno najugroženijoj populaciji, koja pruža jednokratnu finansijsku pomoć na osnovu nivoa ranjivosti, zdravstvenog stanja itd. Postoji program kontinuirane finansijske socijalne pomoći koji se sprovodi kroz CSR.

Opština Ranilug pruža socijalnu pomoć, besplatne udžbenike i podršku za odeću u okviru svojih programa zajednice za porodice sa niskim primanjima. Mesečni programi informisanja obezbeđuju da porodice koje ispunjavaju uslove dobiju pomoć, uključujući hranu, obuću i drva za ogrjev, što se olakšava u partnerstvu sa organizacijama i lokalnim posjetama. Uspostavljeni su mehanizmi za promovisanje dvosmerne komunikacije i obezbeđivanje efikasnog pružanja usluga.

Ne postoje formalno uspostavljeni mehanizmi povratnih informacija za poboljšanje informacija i podrške porodicama sa niskim primanjima. Većina povratnih informacija se dobija u direktnom kontaktu sa korisnicima. Evidentno je da informacije ne dopiru do svih kojima su potrebne i da treba poboljšati protok informacija. Ovo se posebno odnosi na ruralna područja bez internet konekcije, a pristup institucijama je tamošnjem stanovništvu otežan.

4.5.2 Dečije siromaštvo i materijalna deprivacija

CSR u Zubinom Potoku nema podatke o procentu dece koja žive u siromaštvu u neadekvatnom smeštaju. Loše stanovanje utiče na sve aspekte razvoja i blagostanja deteta. Posebno utiče na decu koja žive u ruralnim naseljima, gde je njihov položaj još ranjiviji u smislu socijalne isključenosti, pristupa obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti, kulturi i uslugama socijalne zaštite.

Glavni izazovi u obezbeđivanju adekvatnog stanovanja za porodice sa niskim primanjima uključuju mali broj stambenih jedinica izgrađenih za ove porodice, obezbeđivanje kontinuiteta u raspodeli sredstava za plaćanje zakupa stana, prinudno iseljenje i nedovoljna finansijska sredstva za obezbeđivanje zemljišta i građevinskog materijala.

Okolo 10% dece u Ranilugu živi u lošim uslovima stanovanja, što negativno utiče na njihovo blagostanje i školski uspeh. Programi i organizacije pomažu u izgradnji kuća, obezbeđivanju materijala i kuhinjskih elemenata. Izazovi uključuju opsežne zahteve za dokumentacijom za programe pomoći, što je podstaklo opštinu da traži dodatnu organizacionu podršku za rešavanje pitanja stambene stabilnosti.

Stabilnost stanovanja ostaje izazov za decu u siromaštvu u Novom Brdu. Opština i CSR sarađuju u pronalaženju donatorske podrške za izgradnju ili renoviranje domova. Loši uslovi stanovanja negativno utiču na fizički i psihički razvoj dece, kao i na njihove zdravstvene i obrazovne ishode. Ograničeno vlasništvo nad imovinom dodatno komplikuje napore za obezbeđivanje stabilnog stanovanja, jer mnogim porodicama nedostaju imovinska dokumenta zbog sporova oko generacijskog nasleđivanja. Troškovi održavanja kuća su takođe značajna prepreka za porodice sa niskim primanjima.

5. Međusektorska pitanja

5.1 Obrazovanje u ranom detinjstvu

Pristup obrazovanju u ranom detinjstvu ostaje izazov za decu koja žive u nekim ruralnim područjima. Iako je ukupna pokrivenost dece u nevećinskim zajednicama veća od proseka na Kosovu, programi ranog obrazovanja se ne uvode u selima koja okružuju urbana naselja u opštinama Zvečan, Zubin Potok i Leposavić. U kombinaciji sa drugim egzistencijalnim uslovima, u velikoj meri doprinosi migracijama čitavih porodica iz ovih naselja. Shodno tome, ova deca nemaju jednak početak u redovnom obrazovanju u poređenju sa svojim vršnjacima u urbanim delovima opština. Situacija je mnogo bolja u nevećinskim selima i naseljima u regionu Gnjilana, gde sva deca imaju pristup programima ranog obrazovanja u vrtićima.

5.2 Pol

Tradicionalna percepcija rodni uloga i negativne društvene norme i dalje su prisutne u svim zajednicama na Kosovu. Oni doprinose nejednakim odnosima moći između žena i muškaraca i stvaraju kulturne i strukturne barijere za žene i devojke da ravnopravno učestvuju u svim aspektima života. To ih čini ranjivijim da postanu žrtve nasilja u porodici i partnerskog nasilja. Devojčice i dečaci iz nevećinskih zajednica na Kosovu imaju jednak pristup ranom, predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju. Isto važi i za pristup zdravstvenoj zaštiti i uslugama socijalne zaštite, dok su potrebni proaktivniji naponi za pružanje usluga savetovanja o reproduktivnom zdravlju za devojčice u adolescentnom dobu. Iako se u poslednjih nekoliko godina mogao primetiti značajan napredak, rane bračne prakse su i dalje prisutne u nekim zajednicama, utičući u većini slučajeva na devojčice kao interseksijski problem, kršeći njihova prava na privatni život, pravo na obrazovanje (napuštanje škole) i pravo na zaštitu od nasilja i zlostavljanja.

5.3 Invaliditet

Deca sa invaliditetom su najviše diskriminisana u mnogim aspektima, pre svega, u pristupu obrazovanju, kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti i uslugama socijalne zaštite. Inkluzivno obrazovanje se uvodi samo kao koncept u zakonima i politikama, međutim njegova primena u praksi zahteva mnogo više napora svih zainteresovanih strana. Potrebna su ulaganja u adaptaciju infrastrukture, zapošljavanje i obuku nastavnika i pomoćnog osoblja. Nedovoljan broj asistenata u nastavi i ličnih asistenata rezultira time da većina dece sa invaliditetom ostaje bez pristupa ovoj vitalnoj službi za njihovo učešće u obrazovanju i stvara dodatno opterećenje za njihove roditelje. Zatvaranjem srpskih institucija u severnim opštinama, pružanje ovih usluga je dodatno pogođeno u ovim oblastima. Oni su odigrali ključnu ulogu u procenama i dodeljivanju ličnih i asistenata u nastavi i drugih prava za decu sa invaliditetom i njihove porodice. Većina dece sa smetnjama u razvoju pohađa škole za specijalno obrazovanje koje tek treba da se transformišu u resursne centre i pružaju pomoćne usluge deci sa smetnjama u razvoju uključenoj u redovne škole. Sektorske nevladine organizacije kao što je „Podrži me“ pružaju pomoć ovoj djeci i njihovim porodicama, međutim u ograničenom kapacitetu i u velikoj mjeri zavisno od pristupa mogućnostima prikupljanja sredstava.

5.4 Adolescenti

Adolescenti ostaju u socioekonomski nepovoljnom položaju zbog nedostatka mogućnosti za zapošljavanje i ograničenog pristupa neformalnom obrazovanju što povećava njihovu ranjivost na eksploataciju. Iako se pristup obrazovanju poboljšao, razlike i dalje postoje među adolescentima iz marginalizovanih zajednica, kao što su Romi, Aškalije i Egipćani. Često se suočavaju sa značajnim preprekama za kvalitetno obrazovanje, uključujući ograničen pristup resursima i diskriminaciju. Rani brak i neželjena tinejdžerska trudnoća i dalje su zabrinjavajuće, posebno među devojkama iz ugroženih sredina. Ova pitanja mogu imati ozbiljne posledice po obrazovanje, zdravlje i opšte blagostanje devojčica. Visoke stope nezaposlenosti mladih mogu dovesti do migracija i povećane ranjivosti na kriminal i zloupotrebu supstanci. Pristup kvalitetnim uslugama mentalnog zdravlja za adolescente ostaje ograničen, što ometa njihovu sposobnost da se nose sa stresom, anksioznošću i drugim izazovima mentalnog zdravlja.

Živahna omladinska kultura i veliko interesovanje za umetnost, muziku i sport, zahtevaju dodatna ulaganja u ove oblasti. U tu svrhu treba pružiti veću podršku omladinskim organizacijama i nevladinim organizacijama koje aktivno rade na osnaživanju mladih i rešavanju njihovih potreba. Potrebni su dodatni naponi za poboljšanje kvaliteta obrazovanja i povećanje pristupa stručnom osposobljavanju, neformalnom i visokom obrazovanju. U tu svrhu, podrška međunarodnih organizacija i donatorskih agencija za rešavanje pitanja vezanih za mlade mogla bi se koristiti u većem obimu. Osnaživanje adolescenata kroz obrazovanje, razvoj veština i učešće u procesima donošenja odluka je od ključnog značaja, dok je smanjenje siromaštva i nejednakosti od suštinskog značaja za poboljšanje njihovih života. Rešavanje rodni nejednakosti u obrazovanju, zapošljavanju i donošenju odluka ključno je za osnaživanje adolescentkinja.

5.5 Životna sredina i klimatske promene

Ekološka pitanja nisu bila visoko na dnevnom redu zainteresovanih strana u nevećinski naseljenim područjima. Ove zajednice su ostale gotovo isključene iz procesa energetske tranzicije i programa zaštite životne sredine, osim sporadičnih akcija organizacija civilnog društva. Zbog političkih dešavanja na severu Kosova, regionalna deponija izgrađena uz podršku EU i dalje čeka na zvanično otvaranje i korišćenje. Dodatni problem je sa javnim komunalnim preduzećima koja su podržala nedavno zatvorene institucije u Srbiji. Pozitivan razvoj je otvaranje kancelarije Kosovske agencije za energetske efikasnost u Severnoj Mitrovici, gde građani mogu da se prijave za subvencije za energetske efikasnost pojedinačnih domaćinstava. Ova godina je bila jedna od najtoplijih od početka merenja temperature, što je ozbiljno uticalo na reku Ibar, koja je gotovo sušila gornji deo toka. Kao i u mnogim drugim aspektima, deca su ranjivija u situacijama degradacije životne sredine i klimatskih promena.

4.6 Rizici i humanitarna akcija

Krajem novembra ove godine postavljena je eksplozivna naprava u vodovodu Ibar – Lepenac i teško je oštećen ovaj objekat koji je od vitalnog značaja za vodosnabdevanje u nekoliko opština u Mitrovici i prištinskim regionima i hlađenje objekta za proizvodnju električne energije Kosovske elektrodistribucije (KEK) u Obiliću. To je izazvalo privremeni prekid vodosnabdevanja u Severnoj Mitrovici, Zvečanu i nekoliko drugih naselja. Tokom jednonedeljnog perioda nakon

eksplozije, lokalna preduzeća za vodosnabdevanje obezbedila su građanima pristup pijaćoj vodi. Oštećenje je otklonjeno u relativno kratkom roku i vodosnabdevanje se vraća u normalu.

6. Zaključci

Ove godine procena prava deteta u nevećinskim zajednicama na osnovu okvira za praćenje koji je razvio Domovik integrišući okvir UNICEF ECA, pružila je još dublje analize stanja prava deteta u ciljnim oblastima naseljenim ovim zajednicama. Alat koji je razvio Domovik obogaćen je veoma sveobuhvatnim upitnicima za većinu indikatora, što je značajno osnažilo proces prikupljanja podataka. Pristup ove godine omogućio je visokokvalitetne uporedne analize situacije dece koja žive u urbanim i ruralnim područjima u severnim i jugoistočnim delovima Kosova. Nalazi integrisani u izveštaj pružaju korisne smernice za sve relevantne zainteresovane strane u planiranju i sprovođenju politika i programa kako bi se obezbedile ciljane intervencije u oblastima prava deteta gde je potrebna podrška.

Sve u svemu, deca koja žive u nevećinski naseljenim područjima Kosova imaju pristup osnovnim uslugama u oblastima zdravlja i ishrane, porodičnog okruženja i socijalne zaštite, obrazovanja i učešća i građanskih prava. Međutim, njihov kvalitet zahteva poboljšanje u nekim naseljima, a neke nepostojeće ili nedostupne usluge treba uvesti. Ovo se posebno odnosi na promociju usluga hraniteljstva u oblasti alternativnog staranja o deci bez roditeljskog staranja u svim naseljima obuhvaćenim ovom procenom. Pored toga, sklonište za žene i decu žrtve nasilja u porodici u Zubinom Potoku treba hitno ponovo otvoriti i funkcionalizovati s obzirom na to da je više od 60.000 stanovnika koji žive na severu Kosova ostalo bez ove važne službe zaštite, garantovane Evropskom konvencijom o borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija), integrisanom u Ustav Kosova 2020. godine.

Potrebni su dodatni naponi i ulaganja za dalju promociju dojenja odojčadi i dece u prve dve godine života, imajući u vidu njegov značaj za razvoj i dobrobit deteta. Porodice sa decom sa niskim primanjima će biti dodatno podržane kako bi se obezbedila adekvatna količina i nutritivni kvalitet hrane za decu u nevolji, kako u opštinama na severu Kosova, tako i u regionu Gnjilane. Potrebna su hitna ulaganja u školsku infrastrukturu u regionu Gnjilana, posebno za obezbeđivanje grejanja i izgradnju sportskih objekata u zatvorenom i na otvorenom prostoru. Ovim školama je takođe potrebna podrška za uspostavljanje računarskih laboratorija i digitalnih alata za obrazovanje. Zapošljavanje nastavnika u školama u kojima nedostaju i izgradnja kapaciteta nastavnog osoblja takođe treba da budu prioritet za zainteresovane strane u obrazovanju. Obezbediće se dodatne i raznovrsnije mogućnosti za vannastavne aktivnosti, kulturu i slobodno vreme za decu u svim oblastima naseljenim nevećinskim zajednicama.

